

STUDENTFÖRENINGEN

VERDANDIS
SMÅSKRIFTER.

217.

TVÅ FÖREGÅNGSKVINNOR
I KRIGET MOT KRIGET

AV

ELLEN KEY

STOCKHOLM

ON

ALBERT BONNIER

C.L.

Av Verdandis Småskrifter hava hittills utkommit **222 häften.**

Varje häfte kostar 50 öre.

1. Om människans ursprung av lektor *G. Adlers*. 5:e uppl.
2. I vår befolkningsfråga av prof. *Hjalmar Öhrvall*.
3. Koranen, Muhammedanernas bibel, av prof. *H. Almqvist*. 4:e uppl.
4. Ntidens arbetssätt av byråingenjör *Karl af Geijerstam*. 3:e uppl.
5. Om överläggningar och beslut, en hjälpredda, av *Axel Svensson*. 12:e uppl.
6. Istiden av prof. *A. G. Högbom*. 4:e uppl.
7. *Lars Johan Hierta* av bibliotekarien *Harald Wieselgren*. 2:a uppl.
8. Skolans ställning till religionsundervisningen i Sverige och andra länder av *Anna Whitlock*. 2:a uppl.
9. Skatterna till staten av red. *Harald Sohlman*. 2:a uppl.
10. Från människosläktets barndom av *Ellen Key*. 3:e uppl.
11. Den industriella arbetarfrågan av *Gustaf Siösteen*. 2:a uppl.
12. Husdjurens skötsel av folkhögskolläraren *J. F. Hallenborg*. 3:e uppl.
13. Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789 av *O. v. Zweigbergk*. 4:e uppl.
14. Voltaire och hans strid mot fördomarna i religion och samhälle av *Hellen Långren*. 4:e uppl.
15. Om tanke- och yttrandefrihet av *John Stuart Mill*. Övers. av prof. *Hj. Öhrvall*. 4:e uppl.
16. Jorden och solsystemet av prof. *Karl Bohlin*. 4:e uppl.
17. Om pengar av bankofullmäktig *E. Meyer*. Övers. och bearb. av bankdir. *Johan Lilliehöök*. 2:a uppl.
18. *Giordano Bruno*, en tankefrihetens martyr, av *Joh. Bergman*. 3:e uppl.
19. Syndafoden, efter *Edv. Suess*, av prof. *Gunnar Andersson*. 3:e uppl.
20. Den politiska rösträtten av fl. dr *David Bergström*. 6:e uppl.
21. Färgernas betydelse i djur- och växtvärlden av *G. Steffen*. 2:a uppl.
22. Den stora franska revolutionen av red. *O. v. Zweigbergk*. 4:e uppl.
23. Om förebyggande av eldfara och om eldsläckning av *E. Wavrinisky*.
24. *Karl Ivarsson* och lantmannapartiet av litteratör *Emil Svensén*.
25. Huru böra mejerierna betala mjölken? av *K. F. Lundin*.
26. Folkbildningspolitikern *Adolf Diesterweg* av *Fridtjuf Berg*.
27. Socialdemokratin, dess uppkomst och utveckling, av *Ax. Danielsson*. I. 2:a uppl. redig. av *Hj. Branting*.
28. Socialdemokratin, dess uppkomst och utveckling, av *Ax. Danielsson*. II. 2:a uppl. redig. av *Hj. Branting*.
29. Församlingsrätten av v. häradshövding *Karl Staaff*. 2:a uppl.
30. Språket, dess liv och ursprung av fl. dr *Karl Ljungstedt*. 2:a uppl.
31. Likbränning eller begravning? av ingenjör *Per Lindell*. 3:e uppl.
32. Slumpen. Något om sannolikhetsberäkn. av fl. dr *I. Damn*. 2:a uppl.
33. Normalarbetsdagen av prof. *Gust. F. Steffen*. 2:a uppl.
34. Finland av bibliotekarien *Harald Wieselgren*. Med karta. 2:a uppl.
35. Moralens utveckling av *E. Key*. 3:e uppl.
36. Om rättstävningen av *E. H. Lind*. 2:a uppl.
37. Irland och Parnell av *O. W. Ålund*.
38. Om testamente av juris kand. *Bernt E. Drakenberg*. 2:a uppl.
39. Konstgjorda gödselämnen av agronom *G. Berglund*.
40. Industrin och kvinnofrågan av övering. *S. A. Andrée*. 2:a uppl.
41. Elden av doc. *Wilhelm Palmær*. 2:a uppl.
42. Rättskrivningens grunder av prof. *Adolf Noreen*.
43. Kolumbus och upptäckandet av Amerika av prof. *Karl Ahlénus*. 2:a uppl.
44. Robert Burns av *Gust. Fröding*. 2:a uppl.
45. Socialismen av *Hj. Branting*. 4:e uppl.
46. Modersmålet och dess utvecklingsskeden av *K. Ljungstedt*. 3:e uppl.
47. Den svenska nykterhetsrörelsen av lektor *Joh. Bergman*. 3:e uppl.
48. Kulturkampen mellan semiter och indoeuropeer av doc. *K. L. Tallqvist*.
49. Fredsrörelsen av *Anna B. Wicksell*. 2:a uppl.
50. Billigare järnvägsresor av *K. Trotzig*.
51. Husdjurens yttre sjukdomar och deras behandling av *J. Vannerholm*. 2:a uppl.
52. Växternas skyddsmedel emot yttvervärlden av prof. *B. Lidfors*. 2:a uppl.
53. Almanackan och tideräkningen av prof. *O. V. L. Charlier*. 2:a uppl.
54. Om naturkrafternas växelverkan av *Helmholtz*. 3:e uppl.
55. Individualism och socialism av *Ellen Key*. 3:e uppl.
56. Progressiv beskattning av prof. *K. Wicksell*. 2:a uppl.
57. Slaveriet i antiken av lektor *Joh. Bergman*. 2:a uppl.
58. Häxeriet och häxeriprocesserna av med. dr *A. Nyström*. 2:a uppl.
59. Om psykisk uttröttnings av prof. *Hj. Öhrvall*. 3:e uppl.
60. Norge av *Harald Wieselgren*.
61. Folkundervisningens anpassning till den moderna kulturen av läraren *N. Ohlsson-Hörle*. 2:a uppl.
62. Hur den svenska folkskolan kom till av fl. kand. *Karl Linde*.
63. Om tobak av *C. G. Santesson*. 2:a uppl.
64. Våra torvmossar av prof. *R. Sernander*. 3:e uppl.
65. Om naturvetenskapernas betydelse för världsåskådningen av *Karl af Geijerstam*. 2:a uppl.
66. Om sjukdomar hos sädeslag av lektor *Karl Starbäck*. 2:a uppl.
67. Bildning av *Ellen Key*. 4:e uppl.
68. Astronomi och kultur av prof. *O. V. L. Charlier*. 2:a uppl.
69. Sverges inre tillstånd under Karl XII av *Hugo Larsson*. 2:a uppl.
70. Bergens uppkomst av prof. *Carl Wiman*. Med 22 fig. 3:e uppl.
71. Spanien och Kuba av *E. Svensén*.
72. Om Norrlands näringar av prof. *A. G. Högbom*. 2:a uppl.
73. Förfalskningar av närings- och njutningsmedel av *John Landin*. 2:a uppl.
74. Gladstone av *Gustaf Siösteen*. 2:a uppl.

STUDENTFÖRENINGEN VERDANDIS SMÅSKRIFTER. 217.

TVÅ FÖREGÅNGSKVINNOR I KRIGET MOT KRIGET

AV

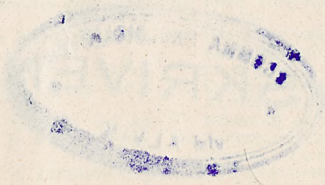
ELLEN KEY

(Första—fjärde tusendet.)

STOCKHOLM

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1918

FLORENCE NIGHTINGALE.

I.

Två gånger under förra århundradet ha kvinnor satt märke i de hävder, en krigsbefriad eftervärld kommer att skriva: dem om krigens bekrigande. Båda började striden under löje och klander även från kvinnorna. Det låter nu otroligt att den kvinna, som i England grep uppgiften att — genom verksam sjukvård i fält — efter slaktningarna rädda vad räddas kunde, verkligen blev utsatt för motstånd. Men vid tiden för Krimkriget ansågo även hennes vänner att hon »mist förståndet» när hon — en vacker, förfinad, bildad dam — beslöt först att lära sjukvård och sedan att införa ordning och omsorg i fältlasaretten. Så utomordentligt lyckades hon i sin uppgift, att — när hon om afnarna med sin lykta skred genom salarna — sjuka soldater kysste hennes skugga på väggen, brinnande av tacksamhet mot den ängel, som lindrat deras helvete. Och när efter krigets slut, vid en bankett i London för överlevande officerare, någon av dessa föreslog att envar på en papperslapp skulle skriva det namn, han trodde längst kom att leva i minnena från Krimkriget, då stod på alla lapparna Florence Nightingale, the lady of the lamp.

Florence Nightingales engelska föräldrar vistades, då hon 1820 kom till världen, i Florens. Av blomsterstaden — där hon föddes just i blomstertiden, den 12 maj — fick hon sitt namn. Hon hade en äldre, året förut i Neapel född syster, och de båda flickorna förblevo sina föräldrars enda barn. Mr Nightingale hörde till de gamla engelska lantfamiljer, som utan egna mödor föra ett sorgfritt och angenämt liv. En del av säsongen tillbragtes i London; det övriga året delades mellan tvenne vackra lantegendomar, när familjen icke befann sig på någon av sina många utländska resor. De båda döttrarna erhöilo genom sin fint bildade, av andliga intressen fyllde fader en även enligt vår tids mått utmärkt uppföstran. Fadern ledde själv deras studier i moderna språk, historia och matematik; de lärde latin och grekiska grundligt och fördjupade sig i de klassiska som i de yppersta moderna författarna. Florence Nightingale upphörde aldrig att läsa Plato på grundspråket. Under resorna gävo konst och musik lika väl som natur och människor de sjäfulla flickorna en allt mångsidigare kultur. Såväl i England som i utlandet hade de, genom sin faders intellektuella umgängeskrets och många förbindelser, tillfälle att lära känna en stor del av tidens mest framstående personligheter. De behagfulla systrarna blevo lika mycket firade på baler som uppmärksammade inom andligt högtstående kretsar på grund av naturlig begåvning och djupgående bildning. Den äldsta dottern blev tidigt gift med en engelsk adelsman. Florence fick även tillfällen att bestämma om hon ville välja en kvinnas vanliga öde. Särskilt var det en i alla avseenden älskvärd man, som för henne hyste en så djup känsla att hon icke undgick att gripas av en motsvarande böjelse. Men varken då eller senare kunde hon besluta sig för äktenskapet, ty hon kände att icke hela hennes varelse

skulle bli tillfredsställd inom detta livsförhållande. Redan tidigt hade hon haft aningar om att »Gud menade något särskilt med henne». Hon kände sig vara en av de kvinnor, som äga en så utpräglad intellektuell och verksam natur, att de i äktenskapet offra sina säregna möjligheter att gagna mänskligheten. Redan tidigt hade hon visat starkt intresse för sjukvård, men det hade icke varit henne möjligt att övervinna sina föräldrars fördomar mot att hon skulle ägna sig åt ett kall, som den tiden endast handhades av råa, ofta till dryckenskap förfallna, kvinnor. Under långa resor i Italien, i Egypten, i Grekland — resor dem hon njöt med en skönhetsälskande och fint bildad andes hänförelse — tärdes hon dock av längtan att fylla den kallelse, hon kände nedlagd i sitt hjärta, den att ägna sitt liv åt de sjuka och sorgtyngda. När hon överskridit trettioårsåldern kände hon sig så medvetet olycklig i det lätta och behagliga liv hon förde inom hemmet och sällskapskretsen — där alla hennes företag voro betydelselösa för mänskligheten — att hennes lidande slutligen grep hennes familj. Hon fick hösten 1851 komma till diakonissanstalten i Kaiserswerth, för att där lära sjukvård. Under den utmärkte pastor Fliedners ledning studerade hon denna lilla värld, där hon återvann sin kroppsliga och andliga kraft genom det stränga och regelbundna arbetslivet, som hon fann öppna en möjlighet till en bättre tillvaro för kvinnorna genom friheten att utveckla andlig kraft och praktisk verksamhet. »Nu vet jag,» skrev hon till sin mor, »vad det är att leva och att älska livet; nu skulle jag känna sorg över att lämna det.» Det enda, som fattades i hennes lycka, var att ännu inte känna sina föräldrars fulla sympati. Den högt utvecklade faderns vann hon snart. Modern hade den svaghet, som Florence betecknar med orden att »män-

niskor icke skilja mellan dåliga vanor och plikter». En dotter borde stanna i det hem, där hon var dess prydnad och glädje, ta emot visiter, servera te, ordna fester, se till socknens fattiga, sällskapa med far och mor. Det var endast småningom mrs Nightingale kunde försona sig med den underliga smak, hennes yngsta dotter visade för det i moderns mening avskräckande.

Drag för drag påminner Florence Nightingales tidiga historia om Fredrika Bremers. Om båda gäller att först när de hade ungdomen bakom sig började deras lycka över livet, ty då först fingo de äga sig själva. Men icke i egoistisk självtillräcklighet bröto de bojorna, som fjättrat deras personlighet, utan med den äkta individualismens mål: att äga ett jag för att kunna ge ett själv.

Nästa steg Florence tog för sin utbildning, var en lärotid i Paris i ett hem, där barmhärtighetssystrar utbildades. Från denna tid härledde sig hennes sympati för den katolska kristendomen, där hon fann människokärleken varmare och mer offerberedd än inom den luterska. När hon återkom till England, började hon tillsammans med en vän omdana ett sjukhem i London. Därunder lärde hon känna de svårigheter med vilka hon sedan i hela sitt liv måste brottas. När uppgiften var genomförd, när hennes egen saklighet och organisationsförmåga vunnit någorlunda goda resultat, sammanfattade hon sin erfarenhet om dessa svårigheter i följande bön: »Gode Gud, bevara oss från kommittéer och schismer, från Church of England och alla andra dödssynder, från filantropi och all djävulens list!»

Florence Nightingale ägde den framgångens hemlighet, som sammanfattats i talesättet »en järnhand i sammetshandske». Hennes yttre var behagligt, hennes väsen den fina damens, hennes stämma ljuvligt mild, hennes

framställningar alltid hänsynsfulla i formen. Aldrig lät hon leda sig av små, personliga skäl. Hon trädde gärna i skuggan, fogade sig, böjde in på en ny väg till målet, när detta behövdes för att vinna det. Men målet släppte hon aldrig ur sikte och tålde ej att man vann det med de halvdugliga, dilettantiska metoder, som då ännu kännetecknade den fina världens »välgörenhet». Statistik blev hennes lidelse och det var genom siffrornas beviskraft hon rörde väg för de reformer hon ville åstadkomma. Vart hon kom skapade hon — ur ett kaos av slarv, slöseri och senvägar — ordning, sparsamhet och snabbhet. Hon ägde den förening av godhet och tankeklarhet, sympati och organisationsförmåga, humor och viljestyrka, som kännetecknar de kvinnor och män, vilka i ordets stora mening varit mänsklighetens hjälpare. Framför allt ägde hon med dem gemensamt den starka känslan av en Guds avsikt med henne. Hon var djupt religiös, men hennes religion var icke någon kyrkas. Den var ett för henne personligt själstillstånd. Detta själstillstånd kunde, enligt hennes åskådning, endast bevisa sin religiösa halt genom handling för människors väl. Någon annan gudstjänst behövde hon icke. Hennes far tillhörde den unitariska trosbekännelsen och det liberala partiet inom politiken. I båda fallen delade hon hans fria och reformvänliga åskådning. Redan som mycket ung var hon djupt intresserad av såväl politiska som religiösa ämnen. Men när hon kom in i det livsarbete, som för henne blev gudstjänst, hade hon allt mindre tålmod med de religiösa strider, som ingrepo även i hennes arbete. Så t. ex. den engelska högkyrkans fruktan för katolicism och sekterism. Hon måste kämpa för att hennes sjuka skulle få den själavård, de själva önskade, men vara fria från den de icke önskade. För att ej sära deras känslor höll hon sig under gudstjänst-

timmarna inne på sitt rum, så att de icke skulle märka att hon ej gick i kyrkan. Själv var hon genomträngd av sin tro: att kärleken till Gud bevisar sig i arbete för mänskligheten. Snart kom den stund, då hon fick bruk för de insikter hon vunnit på sjukvårdens område och då de ord besannades, som hennes faster och bästa vän sagt henne under hennes grubblande och sökande tid: »Om du håller dig färdig att taga emot din uppgift i livet, så kommer den då dess tid är inne.»

II.

Krimkriget pågick och det var första gången, korrespondenter spelade en verklig roll genom sina meddelanden från krigsskådeplatsen. England blev gripet av förfäran då man sålunda fick veta att Englands sårade krigare vårdades — eller rättare vanvårdades — av gamla pensionerade veteraner; att läkare, operationsinstrument, förbandsartiklar saknades, med ett ord, att den engelska hären var utsatt för den mest ohyggliga vanvård, medan inom den franska hären de sjuka sköttes av de utmärkta franska barmhärtighetssystrarna. Times frågade om icke England kunde organisera en liknande sjukvård genom dugliga och offervilliga engelska kvinnor?

Den dåvarande secretary at war, Sidney Herbert, grep denna i England oerhörda tanke: att kvinnor borde användas även för sjukvård i fält. Han beslöt att genomföra den och i sin hustrus vän, Florence Nightingale, fann han det stöd han behövde. Hon från sin sida hade redan börjat planlägga en färd till Krim. Och det dröjde icke länge innan hon med omkring fyrtio sköterskor och stora förråd av sjukvårdsartiklar och proviant kunde fara till Skutari först och senare till Krim. Den hänförelse, som besjälade henne, sattes på

hårda prov. Såväl bland läkare som officerare funnos många, som ogillade den nya idén, medan andra villigt och verksamt främjade den. Men framför allt mötte hon den tungrodda omständligheten — med otaliga ansökningar, väntan på utlåtanden, order och kontraorder — all den massa av red tape* över vilken man även nu under världskriget klagat — som fördröjer och försvårar den sakliga redan, det snabba handlandet, den fria och ändamålsenliga samverkan d. v. s. allt, som danar den effektivitet, vilken flyttar reformer från papperet till verkligheten. »Red tape»-systemet tog hälften av all den kraft och tid, Florence Nightingale velat ge det omedelbara arbetet för de sjuka, offer för den slöa slentrian under vilken hon som de stackars sårade led. Hennes förakt för »red tape» fortlevde även under lugnare förhållanden, då människors liv och välfärd ej lika omedelbart stodo på spel. Hon säger om en viss självbelåten ämbetsmannatyp: »Dessa rundansiktade, rosiga, slätrakade herrar sakna omdöme.» Och hon fick aldrig anledning att ändra åsikt.

Florence Nightingale gick sin väg fram oberörd av allt dumt skämt, alla trånga fördomar och lyckades delvis — genom sakkunskap, ihärdighet, offervilja och diplomati — övervinna tröghetens motstånd. Hospitalsbyggnadens tillstånd och alla med sjukvården sammanhängande förhållanden voro i den grad usla, att sjukdomar krävde flera offer än såren. Hon hade otaliga praktiska ting att ordna, motigheter att övervinna, framför allt dem, hennes underordnade beredde henne. Allt måste omskapas eller skapas. Genom de ofantliga summor, hon genom frivilliga bidrag erhöll, kunde hon småningom få ny utrustning till sjuksalarna, ny be-

* Uttrycket kommer av det röda bindgarn, som brukas i de engelska ämbetsverken och talesättet har blivit liktydigt med vårt »omsvepsdepartement».

klädnad, förbättra kosten, skaffa läkemedel och kirurgiska instrument. Det var genom hennes geniala organisationskraft som alla hennes företag lyckades. Sålunda vann hon de ledande männens beundran och förtroende, och detta yttrade sig i beviljandet av alltmer handlingsfrihet. I stället för den samröra, där ingen haft ansvar och ingen myndighet att verkställa, sökte hon skapa avgränsade arbetsområden, vartdera med ansvar för verkställandet av de uppgifter, som tillhörde detta område. Med följdriktig stränghet, förenad med moderlig ömhet, fostrade hon sköterskorna till pliktuppfyllelse och självtukt och sedan hon kom förändrades den råa tonen på sjuksalarna, ja, där blev »som i en kyrka». Soldaterna hade från första stund med beundran och beredvillighet gått henne till mötes och de sjuka dyrkade henne. Hon mottog deras förtroenden, skrev brev till hemmet, höll deras hand under operationerna, skämtade med de nedslagna, satt hos de döende i deras svåra stund. Genom hennes brev kom deras sista hälsning till de anhöriga. I dessa brev inlade hon all den tröst en finkänslig kvinna kan giva andra lidande kvinnor. Men hon var ofta så trött av brevskrivning, att hon ibland önskade hon »aldrig lärt bruka pennan». Hon verkade för soldaternas sparsamhet — genom att ordna en kassa — för deras nykterhet och bildning genom läsrum och undervisning.

En av hennes största svårigheter var de religiösa stridigheterna, särskilt dem mellan katoliker och protestanter, dubbelt plågsamma för henne, som icke »tillhörde någon annan sekt än den goda samaritanens» och som hatade damernas »andliga flirt med de sjuka». Hennes höga uppskattning av de katolska systrarnas äkta kristendom ådrog henne misstanken för papism! Alla dessa segpinande stridigheter blevo den slutliga

orsaken till att hennes krafter brötos av en allvarlig sjukdom. Men dessförinnan hade hon under mindre än ett år nått därhän att dödligheten bland soldaterna sjunkit från 42 till 22 procent. Budskapen om följderna av hennes verksamhet hade gjort henne till hela det engelska folkets hjältinna och hennes svåra sjukdom blev en landssorg. Hon tillfrisknade visserligen, men hennes hälsa hade erhållit en knäck, från vilken den aldrig fullt återställdes. Ty när hon återvände till England, ungefär två år efter att hon lämnat det, unnade hon sig icke den vila hon just då behövt för att helt återvinna sina krafter.

III.

Florence Nightingale hemkom från kriget med föresatsen att såväl åt de sanitära förhållandena inom hären som åt den etiska hygienien därstädes ge sin fortsatta omsorg. Hon ville även reformera hela den engelska sjukvården, skapa en kår av bildade sjuksköterskor, organisera hospitalsväsendet och öppna en ny bana för de till denna kallade kvinnor, som längtade efter en nyttig verksamhet. Årtionde efter årtionde förgick under dagliga strider och årliga segrar. Enligt hennes religiösa tro måste människorna själva göra denna värld till ett allt fullkomligare uttryck för den gudomliga ande, som bor i människan. Envar kan bäst utföra sin del av detta arbete genom att verka i harmoni med sina anlag. Hennes anlag var att skapa goda hygieniska tillstånd för alla och den yppersta vård för de sjuka. Hennes nit var så brinnande, att hon varken unnade sig själv eller sina medhjälpare inom läkarevärlden, ämbetsverken och regeringen någon ro. Och just emedan hon alltid arbetade mest fick hon sina kamrater att arbeta

mycket. Det skulle här bli för långt att skildra hennes verksamhet på alla de områden, där hon blev tagen i anspråk. Hon var alltid anhängare av kvinnans emancipation och rösträtt, men för egen del kunde hon vittna att hon »vann allt det inflytande inom det offentliga livet, hon någonsin kunde önska utan att äga den rätten». Över hela det engelska imperiet blev hon den rådgivande — ofta även den ordnande — inom sitt särskilda område. Hon skrev reglementen och stora betänkanden, hon författade böcker om sjukvård, förde en oerhörd brevväxling och blev till slut hela Europas sjukvårdssamvete. En av hennes vänner kunde med sanning säga att han aldrig sett ett fall, då nya idéer fått en så snabb spridning. Den redan omnämnde ministern Sidney Herbert, var — ända till sin död 1861 — hennes bästa medhjälpare, men hon vann även många andra framstående män och kvinnor till medarbetare. Hon satte dock i det hela männen högre än kvinnorna. »Ingen kvinna jag känner har någonsin lärt sig att lära,» säger hon, och fränkänner sitt kön intresse och koncentration. Själv ägde hon båda i så hög grad att hon — t. ex. i förhållande till sina närmaste anhöriga och vänner — visar åtskilligt av den hårdhet, starkt skapande människor ofta förete. Men utan denna hårda koncentration hade hon icke haft möjlighet att fullgöra sina jätteverk.

Hon blev ej blott grundläggare av hela den moderna sjukvården. Hennes verksamhet i kriget bildade utgångspunkten för det Röda korset, enligt dess stiftares eget vittnesbörd. Hon verkade för fattiggårdarnas reformerande, för sjukvård i de fattiga hemmen, för bättre vård åt barnsängskvinnor, m. m., m. m. Hon hyste ett varmt intresse för arbetsskatternas välfärd och utarbetade redan på 1860-talet en plan för att arbetarna

skulle kunna skaffa sig egna hem och ett stycke jord, men hon lyckades icke få Gladstone med sig. Hon stod — ehuru ej som omedelbart ingripande — på Josephine Butlers sida i dennas kamp mot den reglementerade prostitutionen. Hon var ej nöjd endast med församlingssjuksköterskor: hon ägnade ett par år åt att över hela landet skapa kurser för att utbilda de högre klassernas kvinnor till hälsovårdsmissionärer på landsbygden. Utbildningen var dels teoretisk, dels praktisk och åt denna frivilliga arbetskår — som åt sjuksystrarna — gav hon den lärdom, som var summan av hennes livserfarenhet: »Ett gott arbete är det, som utföres av en duglig hand, ledd av en klar hjärna och inspirerat av ett älskande hjärta.»

Hon var outtröttlig i kampen att reformera de sociala och sanitära förhållandena i Indien och en sträng domare över Englands synder i detta dess lydland. Ty hon ägde i sitt skaplynne samma omutlighet som den av henne så högt skattade John Stuart Mill. Om honom yttrade hon att han syntes henne »äga den sannaste uppfattningen av Guds lagar» och att begynnelsen till en sann religiös tro just är en rätt förståelse av den fria viljans och nödvändighetens inbördes förhållanden.

»Det underbara med Gud är,» säger hon, »att han är obönhörlig»... »Det är därför lönlöst att bedja mot pesten, så länge kloakerna gå ut i Themsen... Guds plan är icke att han ger oss vad vi bedja om, men att mänskligheten skall tillkämpa sig det åt mänskligheten... Gud lägger all sin makt, sina egna livsskapande lagar i människans händer. Han tillstöder att vi människor skapa människan genom lydnad för dessa lagar likaväl som han tillåter oss att ödelägga människosläktet genom att kränka dessa lagar»... Mänskligheten som skapare av mänsklighet, denna tanke, som först

nu börjar genomtränga tidsandan, var hos denna föregångskvinna den drivande kraften i hela hennes livsverk. Därför har det väckt min utomordentliga häpnad att hennes annars så logiska, för inga följsatser ryggande tanke aldrig tog språnget från sjukvården i fält till det sakförhållande, som nödvändiggjorde vården, nämligen kriget självt. Jag vet knappt något mer betecknande för den århundrade efter århundrade upprepade erfarenheten att även de starkaste andar i något avseende kunna förblindas av det beståendes makt. Samma händelser, som föranledde en Fredrika Bremer att i *Times* utfärda ett upprop till världens kvinnor att sammansluta sig mot kriget, gav endast en Florence Nightingale impulsen att bekämpa krigets följder för dess offer!

Jag vet icke ens om hon trodde på krigens slutliga avskaffande. Visst är att det arbete, på vilket hon först satte in hela sin kraft, klart belyser krigets vanvett: att sedan människor sönderslamsat människor, dessa sedan mödosamt uppsamlas och sammanfogas. Men jag vet ej om hon drog denna konsekvens av sitt livsverk.

Florence Nightingales biografi, författad av sir Edward Cook, utgör tillsammans två stora band.* I detta verk lär man känna alla sidor av Florence Nightingales levnadslopp och tankeliv liksom hennes olika arbetsområden. Det förefaller otänkbart att något hennes

* Den utkom 1917 på Hagerups förlag i Köpenhamn. Översättarinnan, A. Kromann, har fullgjort sitt värv väl, men man skulle önskat att det oerhört breda originalet blivit förkortat. Detta skulle gjort boken mycket verkningsfullare för läsare utanför England, där alla dessa enskildheter kanske äga intresse. Men även för engelska läsare måste de alltför mycket skymma huvudlinjerna. Biografen saknar konstnärlig gestaltungs-gåva, tröttnar genom upprepningar och massor av uppgifter. Men trots allt är den ett av de vackraste verk om kvinnokraft, som bokvärlden äger

uttalande i ett så viktigt ämne som fredsfrågan blivt uteslutet av hennes biograf. På de 800 sidorna finnes icke en enda rad, som tyder på att tanken ens framstått för henne att mänsklighetens största uppgift för att — enligt hennes egna ord — skapa mänskligheten måste bestå i krig mot kriget. Och detta krig var dock redan i mitten på förra århundradet börjat genom den från Amerika utgående rörelse, som samlade flera av Englands och Frankrikes ledande män till opinionsmöten i frågan. Krimkriget avbröt rörelsen, men den blev återupptagen och växte alltmer i omfång, medan Florence Nightingale ännu ägde sina fulla själskrafter i behåll. Hon fyllde åttio året efter att Berta v. Suttners Ned med vapnen! utkom och hon följde då ännu världshändelserna med levande intresse. Och alltjämt visade hon sitt klara omdöme i de politiska frågorna, bland vilka just fredsfrågan på 1890-talet började framträda inom det parti, hon alltjämt tillhörde, det liberala.

På vad sätt hon tillhörde sitt parti, visade hon bland annat 1895, då de konservativa med stor majoritet besegrat de liberala. Hon skriver då att hennes politiska mästare — de av Robert Peel's skola — »arbetade lika ärligt för landet, vilket parti som än härskade» och i detta sinne såg hon den verkliga statsmannastorheten: livet hade lärt henne att den, som kan samsas med sina motståndare, men ändå bevara sin ståndpunkt, säkrast vinner seger. Som en annan av sitt långa livs erfarenheter betonar hon den, att majoriteten alltid har orätt. Och ingenting betecknar bättre såväl henne själv som John Stuart Mill än först dennes ord till henne och sedan hennes ord om honom. Hon hade begärt hans råd i fråga om en bok, hon tvekade att trycka. Han svarade: »Jag kan vredgas på människor, som icke vilja

offentliggöra sina idéer, emedan de ej anse världen mogen för dem. Detta är antingen inbilskhet eller feghet. Har man funnit något man anser vara sanning, må man då i himlens namn uttala det. — — — Meddela världen de resultat du själv har nått, dina egna erfarenheter. De komma troligen att förvåna världen mer än något annat man kunde berätta den.» Efter Stuart Mills död skrev Florence Nightingale: »Han var den mest fördomsfrie man jag någonsin känt. Om sanningen kunnat segra på bekostnad av hans nederlag, då hade han varit glad att ha lidit nederlag. Nu är han död. Och hans like få vi aldrig mera.»

Allt efter som hon hann fullborda de uppgifter hon föresatt sig, blev Florence Nightingale lugnare och mildare. Hon såg icke längre sina sjuksköterskors äktenskap som ett svek mot ett heligt kall. Hon tillät sig oftare avvikelser från den mycket noggranna levnadsordning, hon måst ålägga sig för att icke besök och andra onödigheter skulle taga hennes tid från det nödvändiga kallet. Hennes tilltagande sömnlöshet beredde henne ökad tid och hon började nu åter ägna flera timmar av dygnet åt att läsa litteratur och filosofi. Hon kunde alltmer ägna sig åt personligt och brevligt umgänge med de blivande sjuksköterskorna, vilka fostrades i den av henne stiftade Nightingale-skolan, som stod i samband med det stora av henne omskapade St Thomas-hospitalet i London.

Att anpassa sina levnadsvanor efter sitt livsmål, att taga väl vara på alla medel att tjäna detta mål, att klart urskilja det väsentliga från det oväsentliga, detta är äkta levnadskonst. I denna var Florence Nightingale mästare. Intet offrades för fåfångans tillfredsställande, vare sig inom sällskapslivet eller inom det egna hemmet i London. Aldrig förr eller senare har det fun-

nits någon så över hela världen och på alla sätt hedrad kvinna. Men hon gick ur vägen för hyllningarna. »Att göra livet till en konst,» skrev hon, »är den skönaste av alla sköna konster. Få äro de, som utöva den. Jag är genom min dåliga hälsa nödgad att göra livet till en konst och att alltid ha detta i tankarna. Annars kunde jag intet uträtta.»

Hon hann leva så länge, att hon med vedervilja fick se sig själv gjord till helgon, och hon hade all möda ospard att skingra den sålunda uppstående legendbildningen och reliksamlandet. När hon blev ombedd om »reliker» svarade hon: »Mina reliker från Krimkriget äro Englands nya sjuksköterskor.» Hon tillbakavisade allt tal om sitt geni och betonade att hennes livsgärning vilade på de hos hennes kön sällsynta egenskaperna: målmedveten koncentration, uthålligt intresse och en sympati, som gick utöver det område, där kvinnor i allmänhet visa den. När Stuart Mill antog att kvinnornas insats i det offentliga livet framför allt skulle bestå i inspiration, skrev hon — med en betydlig underskattning av sitt eget väsen — nästan förargad: »Jag är viss att min egen del i administrationen varit alldeles motsatt inspiration. Den har varit resultat av hårt arbete, av en sträng skola i erfarenheter och iakttagelser, en skola sådan som få män genomgått. Under ivrigt arbete med enskildheter har jag sökt rätta de fel männen begått på grund av vad jag tror de kalla sin inspiration, men som jag kallar teorier utan grundval av praktisk erfarenhet eller tåligt personligt studium.» När jubileumsfonder och en massa andra utmärkelser tillföll henne livsverk blev hon orolig. »Vi börja bli moderna, vi måste vara på vår vakt,» skrev hon. För henne fanns ingen smärtsammare tanke än den att sjukvården för »systrarna» kunde bli ett yrke i stället för vad det

varit för henne och de av henne utvalda: ett religiöst kall. Men med mer oblida ögon än på den blott yrkesmässiga duktigheten såg hon på »de medlidsamma änglarna utan händer». »Entusiasterna i ord» framkallade hennes bitande kvickhet och »kristendom för söndagarna» var hennes avsky. »Guds rike får icke endast vara inom oss, Gud måste komma med i allt: i vår politik och vår vetenskap, vårt hemliv och vårt samhällsliv, vårt underhus och vår regering, vårt postväsen och vår brevväxling, vårt utrikesministerium och vårt indiska ministerium.» I det senare verkade hon själv under många år såsom samvete, särskilt genom sina krav på att den i Indien kroniska hungersnöden skulle avhjälpas genom ett stort bevakningssystem. Men i fråga om Indien kände hon sig som en reformator vilken, trots de ihärdigaste mödor, misslyckats. Där äro ju ännu många av hennes krav ouppfyllda. Men detta var också det enda område där hon verkat utan att genom denna verksamhet ha vunnit mark åt vad som för henne var Guds rike.

*

Hon fick de länge levandes öde att överleva ej blott alla sina kära utan även att ej ha »någon kvar med vilken hon kunde tala om de döda». Ja, hon levde så länge, att minne, syn och själsförmögenheter sveko henne. När hon, 13 augusti 1910, stilla insomnade, var livet henne icke längre kärt. Nationen bjöd henne sin högsta ärebetygelse, en grav i Westminster Abbey. Men hon hade själv begärt den enklast möjliga begravning — ja, hon hade önskat att hennes kista skulle följas till graven av endast två människor. Det blev sex av hennes »barn», som hon kallade Englands soldater, vilka buro hennes kista till vilan vid föräldrarnas sida på den lilla lant-

kyrkogården, nära det hem där hennes barndom och ungdom till stor del förflöto. Bokstäverna F. N., födelseår och dödsår är den enda gravskriften.

Själv skrev hon omedvetet sitt epitafium med dessa ord: »En människa, vars liv har skapat en stor förändring i tillvaron, så att alla fått bättre villkor än om hon icke hade levat och ett bättre, som varar evigt, som icke dör med skaparen — denna människa har levat ett stort liv.»

BERTHA VON SUTTNER.

Bertha von Suttners yttre levnadsöden innebära intet ovanligt. Hon tillhörde en förnäm österrikisk släkt, Kinsky. Hon föddes 1843 och, enligt egen uppgift, erhöi hon endast den tidens vanliga, ytliga undervisning. I hennes kretsar tänkte man sig då ingen annan framtid för en aristokratisk, vacker flicka än att först deltaga i Wiens sällskapsliv och sedan göra »ett gott parti». I tjuguårsåldern blev den firade unga flickan i tillfälle att göra ett sådant, som därtill råkade ingås av ömsesidig kärlek.

När jag första gången såg Bertha von Suttner i Wien var hon redan änka. Hon förde mig till hemmets helgedom, det rum, där baron von Suttners stora porträtt stod på ett blomomgivet ställ. Då man såg hans vackra, såväl om tankekraft som godhet talande ansikte, förstod man hans änkas ord: att hon i honom sörjde ej blott sin ungdoms make utan även sin bästa vän, med vilken hon delat alla livets högsta strävanden. Hon berättade att det var hans allvarliga, andliga intressen, som riktat hennes håg på de studier, genom vilka hon

utfyllt bristerna i sin egen bildning. Tillsammans hade de läst och utbytt tankar över alla stora frågor och gemensamt på sitt gods sökt förbättra de underhavadens villkor.

Framför allt samverkade de inom det område, där den barnlösa Bertha von Suttner fann sin livsuppgift, pacifismen. Hennes far och närmaste anhöriga hade som höga militärer deltagit i Österrikes krig under 1850—60-talet och själv hade hon redan som ung flicka börjat tänka över de krigsskildringar, hon sålunda omedelbart hörde. Men även i detta fall var det hennes man, som klarade hennes ännu endast av känslan ledda omdöme. Ur deras gemensamma studium av fredsfrågan på dess dåvarande ståndpunkt framgick Bertha von Suttners första arbete, romanen *Ned med vapnen!** Man har jämfört den verkan *Ned med vapnen* haft på fredsfrågan med den, som mrs Harriet Beecher-Stowe's bok *Onkel Toms stuga* ägde i fråga om negerslaveriets avskaffande. Båda funno den form, genom vilken en idé meddelar de många den glöd, som — då idén kommer fram i en tänkares verk — endast brukar gripa de få.

Redan i denna första bok framträdde den livsåskådning till vilken B. v. S. och hennes make gemensamt kommit, en på evolutionsläran grundad. Hon trodde aldrig på ett genom revolution framkallat fredstillstånd. Men hon var viss om utvecklingens makt att småningom omdana människor och statsordningar, när människan målmedvetet gör sig till ledare av utvecklingen. Hon hörde nämligen ej till det slag av utvecklingstroende,

* I dramatiserad form och även på biograf ofta spelad i svenska landsorten. Dessförinnan har den här varit mycket läst. Den kom ut på svenska i början av 1890-talet och bearbetades för ungdom av Zacharias Topelius' dotter. Bertha von Suttners senare större böcker — *Marthas Kinder*, *Der Maschinen-Zeitalter*, *Schach der Qual* — äro mig veterligt ej översatta. Ej heller hennes memoarer.

som mena att utvecklingen sköter sig själv. Hon visste att vi till stor del bestämma den. Hon var — ehuru på en annan filosofisk grund — lika övertygad som Florence Nightingale att människornas uppgift är att skapa mänskligheten.

Bertha von Suttner gjorde många resor, som även förde henne till Norden. Sista gången var det år när hon i Norge fick mottaga fredspriset, till vilket hon gav Nobel idén under ett deras sammanträffande i södern.

Bertha von Suttners hela väsen var den fina världsdamens, men hon älskade ej länge den värld där hon uppvuxit. Hennes åskådningar hade avlägsnat henne även från släkt och forna vänner och makarna drogo sig alltmer ifrån umgängeslivet. Efter mannens död var det ej endast hennes djupa sorg utan även hennes hälsa, som gjorde att hon sällan syntes i andra kretsar än de där hon på något sätt kunde verka för fredstanken.

*

Romanen *Ned med vapnen* är intet konstverk, men den var vägbanande som en snöplog i vinterdrivor. Ej heller B. v. Suttners senare böcker i skönlitterär form anses ha nått den äkta litteraturens höjd. Hennes största betydelse som författare ligger i hennes mångåriga arbete inom fredspressen. En del av detta arbete är nu samlat i två väldiga band, dem utgivaren med full rätt kallat *Der Kampf um die Vermeidung des Weltkrieges*. (Orell Fussli's förlag, Zürich.)

Från oktober 1892 till maj 1914 skrev hon i *Friedenswarte* de *Randglossen zur Zeitgeschichte*, dem hennes vän och medarbetare d:r Alfred H. Fried — även han Nobelpristagare — nu under ovan nämnda titel samlat och utgivit.

Den 21 juni 1914, åtta dagar före mordet i Sarajevo, dog Bertha von Suttner. Många kallade henne lycklig, emedan hon slapp uppleva »den stora besvikelse», som världskriget för henne måste blivit.

Besvikelse är i detta fall ett orätt ord. Det var under bördan av bekräftelser, hon skulle dignat. På nästan var tionde sida av de mer än tusen, de båda banden innehålla, förutsäger hon världskriget, ifall Europa ej beslutsamt valde nya politiska vägar. Det stora verk, varur hennes stämma nu åter ljuder, visar oss ett tvärsnitt genom de årtionden, som föregingo världskriget, men där medtages endast det, som berör krig eller fred. Allt som rör världshändelserna lämnar jag här åsido. Det är nog att betona, att hon i Bismarck-Moltkeandans herravälde såg djupaste orsaken till det hotande världskriget.

Med en ofta naiv optimism tolkar hon varje, om än så litet tecken till fredstankens förmån. Dess klarare tyder hon de händelser, som varslade om vad vi nu uppleva. Som ett av de ljusa tecknen såg hon att regeringarna endast vågade begära rustningsanslagen såsom »fredsförsäkringspremier» och att det var under denna suggestion parlamenten beviljade dem. Hon väntade att den växande erfarenheten om det internationella utbytets oömbärlighet skulle vinna dem för freden, vilka voro oemottagliga för humanitetens skäl, men dess mer tillgängliga för egoismens. Som det mest övertygande av dessa senare betonade hon — med den pacifistiska skola hon tillhörde — att kriget numera icke ens för segraren kan löna sig. Hon förstår att »så länge härar finnas måste militärerna längta att få utöva sitt yrke, eftersom allt levande längtar efter att sätta in sina krafter på det ändamål, för vilket de tillkommit». Hon, krigardottern, talar inga tanklösa ord om militärerna

som bödlar. Hon betonar att avrustning icke kan vara det första steget till fredstillståndet: »Borgherrarnas fejder upphörde ej på det sättet att de fyllde igen sina vattengravar och borttogo sina vindbryggor. Men de ena som de andra blevo onödiga, när landens härskare blivit starka nog att genomdriva de enskilda fejdernas upphörande.» Sammaledes blir det av ett staternas förbund till fredens bevarande man som en naturlig följd kan motse avrustningen. Så länge staterna styras enligt den övertygelsen att deras ära ej kan uppehållas, deras livsintressen icke främjas genom något bättre medel än krigets, så länge måste mellan folken samma barbariska fejdetillstånd bestå som mellan medeltidens borgherrar. Fredsrörelsens uppgift är således att skapa och organisera den offentliga meningen till fördel för ett internationellt rättssystem istället för krig. Det var åt denna uppgift Bertha von Suttner med en aldrig mattad hänförelse ägnade sitt liv.

Oavslåligt varnar hon när stridslusten svänger »brinnande facklor över Europas hus, ett hus där taket är av halm, väggarna genomdränkta med fotogen och rummen fyllda av krut». Hon ironiserar över de tomma ord-bubblorna om kriget som en Guds skickelse. Hon visar huru kriget alltid tillkommer genom en eller flera människors viljeakt; huru pressen tillverkar folkmeningen, vare sig denna är hat eller sympati för ett annat folk. Hon frågar ironiskt — vid en sådan ömhetsyra mellan tvenne folk, som förut sett kyligt på varandra — »m o t vem riktar sig denna heta, ömsesidiga kärlek?»

Hon visar månad från månad — med bevis ur dagspolitiken — huru vapenfabrikernas och andra intressen — nationalism, militarism, klerikalism, antisemitism, protektionism — i alla land höllo krigsfarans facklor brin-

nande, medan fredsvännerna behandlades såsom fånar, ofta som för fäderneslandet farliga fånar, dem allmänningen svepte samman med — anarkister! De senares bomber ge gång efter annan B. v. S. anledning att fråga varför samma människor falla i raseri över en anarkist, som begår ett enstaka brott mot någon eller några människor, medan folken bevilja milliarder till de sprängämnen, som skola förstöra millioner människors liv? En fara genom vilken bombregnet kan falla ned över folken, vore väl mer värd uppmärksamhet än de par dussin anarkister, mot vilka man påkallade en »internationell sammanslutning»? Men ingen talade om en internationell sammanslutning för att upphäva den tusenfalt farligare statsliga anarkien!

Hon upphör aldrig att brännmärka den diplomatiska konst, som danar de hemliga fördrag eller finner de förevändningar, som göra krig »oundvikliga». Hon har starka ord för vansinnet i det tillstånd, där folkens väl eller ve — i och genom fred eller krig — hänger på »den sköra lina längs vilken herrar diplomater utföra sina konster». Bertha von Suttner ansluter sig till ett uttalande av lord Dufferin: »En diplomats första plikt borde vara att bevara freden, icke blott för sitt eget land utan även för alla andra land och den krigsförklaringarna åtföljande ceremonien borde vara att — vartdera av de krigförande landen vid sina gränspålar hängde sina utrikesministrar!»

Bertha von Suttner betecknar årtiondena före världskriget som de furstliga fredstalens och de fortsatta rustningarnas: varje vinter kom med trontal, där fredsviljan och det goda förhållandet till utländska makter bedyrades; varje vår medförde nya parlamentsdebatter om nya rustningar, till vilka anslagen beviljades; varje sommar gjordes ömsesidiga furstebesök med dem åt-

följande vänskapsförsäkringar och var höst kom med stora fältmanövrer, vid vilka man försäkrade sig själv — och de kära grannarna — om sin lysande krigsberedskap! B. v. S. satte först sitt fredshopp till den då unge kejsar Wilhelm, som hon ansåg nog begåvad och fantasirik för att kunna gripas av önskan att inviga ett nytt tidevarv, vars lösen icke skulle vara den gamla tanken: »Om du vill freden, så bered dig för kriget,» utan den nya tanken: »Om du vill freden, så bered freden.» Men snart inser hon att de fredstal monarkerna hålla, de artigheter de visa varandra eller varandras folk icke vila på viljan till verklig fred, utan endast på viljan att icke lössläppa kriget. Ingen statsman var framsynt nog att förvandla det latent krigstillståndet — och de bestående förbunden i fall av krigsutbrott — till ett verkligt fredstillstånd, vilande på ett nationernas samfund för fredens bevarande.

De land, från vilka Bertha von Suttner oftast kan anteckna verkliga sympatibevis för denna stora tanke, voro under 1890-talet England och Amerika, där freds-idén både i ord och handling fann stöd hos åtskilliga ledande statsmän, medan den från motsvarande håll i Tyskland och Österrike endast mötte misstro och motstånd. Men även av England och Amerika skulle hon besvikas genom boerkriget och det kubanska kriget, ehuru hon hade glädjen se en stor del av dessa båda makters folk resa sig mot krigsmakarna. Även av sitt eget lands kejsare hoppades hon ehuru förgäves initiativ till fredsberedelsen. Det blev Rysslands unge tsar, som tog första steget i avsikt att skapa ett fredsförande i stället för ett krigförande tillstånd. Men det japanska kriget visade henne att endast sådana ledare, som i hela sin politik och hela

sin livspåskådning höjt sig till begreppet människa och frigjort sig från de fördomar, dem national- eller raskänsla ingiva, kunna dana freden. »Så länge mänskligheten ej är genomträngd av vissheten att människolivet är heligt, att folken lika litet som individerna ha rätt att döda eller tvinga andra att döda, så länge man bevarar grundsatsen om krigets — som om dödsstraffets och duellens — legitimitet, så länge förblir fredstillståndet omöjligt.» Hon såg att den anda, som utgjorde det största hindret för Haagkonferenserna, var den, som endast litar på att svärdet är blankt och krutet torrt, och som i bevarandet av ett vapentaget område ser en fråga om nationens ära och högsta livsvärden. Med andra ord: den preussiska andan.

Hon undersöker på vad sätt folken försättas i krigshypnos och hon finner en av de djupaste orsakerna vara bristen på fantasi, den fantasi, som klart ser krigets verkligheter. Krigshypnosen är en sömn, i vilken folken sjunka genom att hypnotisörerna hänga upp lysande kulor, sådana som »folkets ära och makt», »fosterlandets framtid», »hämd för lidna kränkningar». Sedan folken stirrat nog länge på dessa kulor, äro de i det tillstånd då de kunna befallas att begå vilka låga brott som helst och bortkasta vilka höga värden som helst. »Icke emedan människan är ett vilddjur,» säger hon, »för hon krig, men emedan hon ännu måste föra krig upphör hon tidtals att vara människa.»

B. v. S. hör icke till de verklighetsblinda, som ej inse att folken behöva nya uppgifter för sina växande krafter, nya områden för sin företagareanda och sin handel. Men hon vet att dessa berättigade mål kunde uppnås på det internationella samförståndets väg. Ironiskt talar hon — man ser hennes fina leende — om hur

endrättiga alla lands nationalister äro vid sitt bekämpande av internationella tankar!

Bertha von Suttner undrar över mänskligheten, som aldrig lär något av historien. Hon hade rätt till sin undran, ty själv var hon en som lärde av det förflutna och som med pietet för detta kunna förena vördnaden för det kommande. Hon förstod att utvecklingen låter det gamla länge bestå bredvid det nya. Hon förvånade sig därför icke över den långsamhet med vilken tidsmedvetandet upptog fredstanken. »Fastän automobilen är uppfunnen,» säger hon, »ha varken hästaveln, hästplågeriet eller kapplöpningarna upphört. Men vi kunna vara vissa att hästarnas kraft småningom skall ersättas av automobilens. Att som ett nederlag för skiljedomsinstitutionen peka på de fall då folken gå i krig hellre än att använda denna institution, är lika kortsynt som det vore att peka på de vagnar, vilka ännu dragas av hästar, för att bevisa automobilens oduglighet. Varje dag bringar bevis för folkens behov av fred och naturen lär oss att nya behov skaffa sig nya organ.»

Det gällde således att väcka behovet av fred. Vi veta att detta behov först nu verkligen blivit väckt genom folkens yttersta nöd men att denna yttersta nöd ännu icke gjort behovet så starkt att den tystat den nationella självhärlighetens anspråk! Fortfarande kräver denna att ingen begången orätt erkännes. Ännu ser den i eftergifter åt rättvisan ett bevis på nederlag och ännu firas segrar, som vinnas av den slags fosterländska politik, där målet helgar samvetsslösheten.

B. v. S. hade stundom glädjen att påpeka tecken som visade att runt om i kulturvärlden en rättsmedvetandets solidaritet höll på att bildas. Dreyfusprocessen blev för henne som för många andra en uppenbarelse om att folken börja tvivla på att orätten är

en »inre angelägenhet», vilken icke angår något annat folk än det, som tillåter sig den. B. v. S. var viss att ur denna känsla nya begrepp om folkrätten skulle uppväxa. Ännu är denna endast några lätt överskorsade paragrafer för att regelbinda kriget. Men B. v. Suttner vet att folkrätt måste komma att betyda: alla folks rätt att vaka över varandras rätt och att nedslå all mot något folk begången orätt. Det stora ordet folkrätt blir anda och sanning först när det regelbinder freden genom en rättsordning, som uppehålls av ett folk för alla och alla för ett.

B. v. S. säger: »Det är icke i denna tankes natur, som svårigheten ligger att förverkliga den. Nej, svårigheten ligger i deras natur, som äga dess förverkligande i sin hand men som icke gå med god vilja till försöket. Så länge fredssaken beror av furstars vilja skrider den icke framåt. Furstarna sände diplomater av den gamla skolan till Haagkonferenserna och dessa satte sin ära i att låta förhandlingarna löpa ut i sanden. Ty dessa gamla diplomater hyllade ännu den nationella rovrättens moral och hatade försöken att på allvar begränsa denna rätt. Därför,» säger hon, »ljuder musiken falsk vid alla fredskonserter.»

Sammanhanget mellan den yttre och den inre politiken blev med åren alltmer klart för B. v. S. Hon ser folkens egen skuld i krigen så länge de tåla en press, som dagligen begår vad hon kallar »ljudlösa mordattentat». Den stöder de ekonomiska intressenterna i kriget, — dessa krigsintressenter, som i alla land »darra vid tanken på en tryggad fred» — militaristpartiernas krigshets, de »i sina filtofflor tassande» diplomaternas ränker och den frossar i de fördomar, som national- eller raskänslan ingiva. Men trots folkens villighet att låta sig bedragas blir B. v. S. med åren alltmer benägen

att av demokratiens seger även hoppas på fredens. För-gäves hade hon bidat »den store man, som för mänsklig-hetstanken skulle göra vad Bismarck gjort för den tyska nationalitetstanken». Nu vände hon blicken till socialis-terna, kvinnorna och deras rösträtt. Hos dessa delar av folket var visserligen den vetenskapliga pacifismen föga förstådd, men den omedelbara fredskärleken så stark, att man vid valurnorna och i parlamenten kunde hoppas på deras stöd för en åtminstone krigsavyklande politik. Men B. v. S. hemföll icke till den villfarelsen att ensamt kvinnornas och arbetarnas rösträtt vore nog för att giva världen fred. I Amerika voro kvinnorna gripna av patriotisk yra under Kubakriget, i England under boerkriget. Då drottning Victoria firade sitt 60 års regeringsjubileum beklagade B. v. S. att den längsta regenttid någon kvinna ägt inom det största världs-rike någon kvinna behärskat visade många krig, men ej en enda stor handling för freden. Hon ser sitt lands kvinnor med hänförelse ordna fester för försvaret och villigt instämma i kejsar Wilhelms tal, då han fast-slog: att den tyska kvinnans främsta uppgift icke ligger i församlings- och föreningsväsendet, icke i uppnåendet av förmenta rättigheter, utan i det stilla arbetet i hem-met och familjen, där de borde göra klart för barn och barnbarn att det endast och allenast kom an på att hava fosterlandet för ögonen och att sätta in alla krafter för fosterlandets väl! »Med andra ord,» skriver B. v. S., »att föda och uppfostra soldater.» Hon anklagade kvin-norna för deras del i danandet av nationella fördomar. Vad visste de om det land, som man i den ena tekretsen förklarade sig hata, i den andra älska? Från krets till krets förde kvinnorna de fem, sex slagord, som små-ningom förtätades till krigsvilja. »Vad är,» frågar hon, »detta 'Frankrike', 'Tyskland', 'England', om vars käns-

lor och avsikter man med sådan säkerhet ordar? Det är ett dussin regenter, ministrar, generaler och diplomater samt deras eftersnackare i press och sällskapskretsar.» Denna tanklösa vana att omtala varje folk som en enhetlig, med bestämda egenskaper utrustad personlighet, en personlighet, som kan ställas till ansvar, som handlar självständigt, som kan älskas eller hatas i klump, denna slöa vana från polyteismens tidsskede är huvudorsak till nationalhatet i alla dess former. En av dessa former är för B. v. S. särskilt vidrig, emedan den ej endast är hycklande, utan även dum, den, »att hos andra folk de intressen alltid kallas smutsiga, som hos det egna folket benämnas realpolitisk klokhet».

B. v. S. säger med djup sanning: »Det är just sådana allmänomdömen, av vilka folkmeningen i ett land bildas. Och när man sedan ber om bevis för omdömet, hänvisas till att omdömet ju är allmänt, att en känd sak är så gott som vittnad! Med andra ord: stämman åberopar sig på ekots vittnesbörd!».

Hon betonar även allmänmeningens och dess ledares — pressens — fullkomliga saknad av proportionskänsla för det viktiga och det oviktiga i tiden. Hon noterar gång på gång huru de bemödanden att förekomma världsbranden, vilka under tjugu år föregingo den, ofta ej omnämndes i världspressens ledande blad annat än i smånotisens form, medan fetstilen svällde i svarta floder så fort det gällde att uppflamma kriget! Hon insåg att ju mer mänskligheten sammanväxte, dess starkare blev allmänmeningens makt till det onda, men även till det goda: »Allt vad som nu händer inom mänskligheten utbreder sig som oljefläckar.» Så såg hon det ske i fråga om världskrigshetsen, men även i fråga om fredsviljan. Hon visste att om denna hunne organiseras, om folken nådde fram till ett federerat Europa, då funnes ej längre

möjligheten att framkalla ett krig. »Ty,» säger hon, »man kan endast framkalla det, som finnes berett. Ingen kan nu framkalla en autodafé!» Men när som helst ett krig. Varför? Emedan man nöjer sig med att säga: »Visst vilja vi avskaffa krigen, men det går inte!» Varför går det inte? Därför att de, som så tala, själva icke gå ur fläcken!

Vid det nya århundradets inträde höll hon bokslut med sitt tidevarv. På det ena kontot skrev hon allt, som tillhörde krigsandan:

Auktoritetstvång, militarism, antisemitism, nationalism, konfessionalism, våld, lögn, list och hårdhet.

På det andra skrev hon allt, som tillhörde fredsandan:

Fri forskning, demokrati, lika rätt för alla, världsborgardöme, religiös fördragsamhet, rätt, sanning, ärlighet och godhet.

Och med blicken riktad mot det nya århundradet sammanfattar hon sin, i ordets största mening kristna, tro i den enklaste — och svåraste — av alla bekännelser:

Framtiden tillhör godheten.

Ehuru Bertha von Suttner icke var en av de fredsvänner, vilka likt Tolstoy hoppas att fred på jorden kan skapas endast genom efterlevande av Jesu lära, kände hon väl sambandet mellan denna och fredstanken. Så yttrar hon på ett ställe: »Att handla för det goda, endast detta är vishet. Den negativa vishet, som endast konstaterar det onda och såsom idealistdrömmar beler hoppet om det ondas övervinnande, denna vishet förde aldrig världen en hårsbredd framåt.» Och på ett annat ställe:

»När skola folken inse att ädla mål endast kunna uppnås med ädla medel? Många hava ett gott som mål,

när de göra det onda. Men först när man beslutar sig att endast göra det goda kan det onda övervinnas.»

Än vidare:

»Den gyllene regeln: vad du ej vill att andra skola göra dig, det göre du ej dem, har även inom folken en orubblig giltighet; detta visar sig genom straffet, som alltid följer på försyndelsen.»

»Det finns en gudomlig vilja, som genomflödar världen, men vad denna vill det fullbordas i samvetena, icke i arsenalerna.»

Denna visshet gör henne ironisk mot »härarnas Gud». Han är ofta utsatt för infall sådana som detta: »När präster hålla krigsgudstjänster, får den gode Guden alltid en grundlig lektion i geografi, ty han kunde ju annars ta miste om vilket land han bör bistå.» Där hon med skäl kunnat vänta hjälpare fann hon ofta sina bittraste motståndare. Ty före som under världskriget ha de värsta nationalisterna och krigshetsarna just framträtt bland kyrkans män och ingen kan därför undra på att Bertha v. Suttner tog avstånd ej blott från kyrkans lära men från dess män.

*

Med varje nytt år av det nya århundradet ser hon flera yttringar av en vaknande »européisk patriotism». Men känslan för fäderneslandet Europa var ännu en svag fläkt, under det nationalismen från alla hörn blåste upp till storm. Folken hälsade med hänryckning alla framsteg i krigstekniken avsedda för vattnet, jorden och luften, om vars »barbarisering» för krigets syfte B. v. S. utgav en liten skrift, där hon uttrycker sin djupa missräkning över att luftens erövring icke — som hon hoppats — blev en andens, utan en våldets vinning.

Hon ser hur man även sträcker sig efter elektriciteten — som borde blivit mänsklighetens yppersta tjänare — för att av denna göra en stor massmördare. Och dock hade redan i och med sprängämnena »våldet antagit en form, som gör att det icke mer blir åtkomligt för våldet. Detta innebär antagligen människosläktets slut eller våldets. Vi hoppas det senare.»

Med åren blev hon alltmer klarseende och vid en av sina många besvikelser uttalade hon det gripande ordet: Låtom oss bekänna oss till vår sorg.

»Kulturvärlden driver mot sitt omedvetna självmord,» skrev hon redan fjorton år före världskriget. Hon hör fackmännen bele »flitiga freds-Bertas» och andras förutsägelser: att kriget nu tekniskt blivit sådant att det ej längre kan fylla sitt ändamål; att nästa krig måste bli gräsligare än något föregående; att det för alla parter skulle bli ruinerande och att det måste utmyнна i allmän hungersnöd. Hon förutsåg även vad vi nu se bekräftas: att i nästa krig soldaterna komme att bli de, som hårdast fördömde kriget.

Hon talade utan att förtröttnas. Men hon vet »att inga ord kunna besegra de nationalistiska fördomar, som fått dogmens styrka». Hon betonar — vid Messina- och Titanicolyckorna — att människorna nu börja känna sig solidariska med sina medmänniskor då dessa förödas genom naturkatastrofer, medan samma människor, drivna av nationalismen, ännu med tillfredsställelse beräkna den förödelse av människoliv, som varje nytt förstörelseverktyg skall framkalla!

Under dessa förhållanden fann hon det naturligt att freden icke kunde beredas, ty mordvapnen äro icke ändamålsenliga verktyg för denna:

»Verktyget måste ju överensstämma med det, man vill utföra. Den, som vill spela violin, skaffar sig inte

en svarvstol och den som vill elda, tänder ej på en Stradivarius. Men,» säger hon, »tänkandets logik griper snabbare och vidare omkring sig än händelsernas.» Medan ledarna ännu uppehöllo krigstillståndet som det ändamålsenliga medlet för folkets bestånd och maktillväxt, blev manskapet alltmer klarseende i fråga om krigets oändamålsenlighet. Hon ser den växande antimilitarismen och säger regeringarna att det endast finnes ett sätt att bekämpa antimilitarismen, nämligen att slå in på pacifismens väg. Hon varnar för världskriget, emedan dess följd måste bli att lössläppa revolutionen nerifrån, revolutionen, »som blott är andra ledet i våldsdådens kedja. Ty den är upproret mot de våldsdåd, man först begår mot folken.» Isynnerhet våldet att driva dem i krig. Gång efter annan ställer hon dessa frågor i rätta läget med ord som dessa:

»Vapenmakt får icke hava annat ändamål än att skydda dem, som våldföras och tillbakavisa de som våldföra. 'Politik' står ännu i motsats till detta krav. Först när politiken blivit etisk kommer denna motsats att upphävas.» Hon deltog i båda Haagkongresserna men lämnade dem djupt besviken, emedan hon där möttes av den stämningen att kriget icke kan avskaffas, endast humaniseras. »Detta tal,» säger hon vid ett tillfälle, »för tanken på en berömd kriminalist, som förklarade, att tortyren alls icke bör förkastas, man bör endast tortera mänskligt!» — — — »Kriget kan icke humaniseras — — — Man står inför val: humanitet eller krig. Det tjugonde århundradet måste välja.»

*

1912 blev Bertha von Suttner inbjuden till Förenta staterna, där de förenade kvinnoklubbarna önskade av

henne få svar på frågan: »Vad kunna kvinnorna göra för att främja världsfreden?» Hon höll en mängd föredrag och uppträdde även på ett stort möte, ordnat av de amerikanska rösträttskvinnorna. Hon talade där tillsammans med Jane Addams och mrs Chapman Catt och såväl från detta möte som från många andra håll erhöll hon starka intryck av att fredstanken ägde god jordmän i den nya världen. Hon fann att den numera hade stöd även i det växande nitet för rashygien. Ty man insåg det meningslösa i att söka frambringa ett allt bättre nytt släkte om den manliga delen av detta släkte alltjämt måste hemfalla åt kriget. I Förenta staterna fann hon att den nya världsåskådning, som utesluter kriget, började »förtäta sig till politiskt program». Hon vände därför åter till Europa med hoppet att det initiativ till en fredens organisation, som hon förgäves väntat från Europas regenter, kunde komma från Amerika. Som ett stort tecken i denna riktning nämner hon att den nyvalde presidenten Wilson mottog hederspresidiet för den amerikanska freds- och skiljedomsföreningen. Hon såg även att Förenta staternas konstitution gjorde det lättare att där förstå den sanning, Europa ännu ej ville mot- taga:

»I vår tid äro staterna hänvisade till varandra och detta sakförhållande måste med nödvändighet förbättra moralen i det mellanfolkliga umgänget.»

*

Då Bertha von Suttners vänner och meningsfränder 1913 firade hennes sjuttioårsdag var hon ännu frisk och verksam. Efter det skede av förlamande sorg, som följt på hennes mans död, hade hon haft ekonomiskt brydsamma år att genomleva. Makarnas förmögenhet

var aldrig stor och när det gällde idéer — t. ex. förbättringen av deras underhavandes förhållanden och fredssaken — hade de varit ovist frikostiga. B. v. S. förstod icke sparsamhet eller organisation av vardagslivets förhållanden. Hon hade stora svårigheter att reda sig i de dagliga bestyren, innan en trogen väninna frigjorde henne från många av dessa omsorger.

Denna väninna — grevinnan v. Poetting — var själv ensam och ägde ett anspråkslöst oberoende. Hon fann sin uppgift i livet vara att befria sin väninna från omsorgen om de alldagligheter, som blevo denna övermäktiga. Hon följde vanligen B. v. S. på dennas föreläsningsresor och såg efter att föreläserskan ej kom på orätt tåg eller reste förbi sin station. Det var dock mycket mer än vardagslivet, som Hedvig v. Poetting underlättade för sin väninna. Med full förståelse och sympati omfattade även hon fredsidén och Bertha v. Suttners motgångar som glädjeämnen blevo därför hennes egna.

Under sina sista levnadsår såg B. v. S. huru världskriget med allt kraftigare fångarmar drog till sig miljonerna, uppfinningarna och folken. 1914 får hon genom bondetåget i Sverige anledning till den vemodiga anmärkningen »att den patriotiska paniken spritt sig även till Sverige». Hon betonar att detta gjorde henne så mycket mer ont som hon — efter den fredliga lösningen av unionskonflikten — sett upp till Sverige som ett föregångsland i fråga om det folkförnuft, som slutligen skall skapa fredstillståndet. Hon beklagar att folket i Wien vid sitt morgonkaffe fått läsa sådana militärberäkningar som den, »att den lyckade borggårdskuppen skulle ställa Sverige väl rustat vid Tysklands sida i det blivande kriget och att de 250,000 serber, som tsaren

kunde räkna på, kunde väl uppvägas av de 250,000 svenskarna!»

B. v. S. läser nu allt oftare i krigspressen, att blotta talet om avrustning är en fara, och detta ger henne anledning till det ironiska infallet, att de konservativas bön icke är Fräls oss ifrån ondo! utan Bevara åt oss det onda!

Allt jämt får man höra, att fredsidéerna endast äro till för »gamla kvinnor och degenererade män». Och på de sista bladen av den stora bok, i vilken hennes största livsarbete är nedlagt, meddelas följande tilldragelser:

Det alltyska förbundets kvinnoavdelning hade hållit en försvarsfest i Berlin. Bland annat uppfördes där en parodi på fredsidén. Tidningarna berömde den kvicka satiren, där den godmodige tyske Mickel tappert gör sig fri, sedan han varit nära att bedragas av en »världsborgmästare» och dennes dotter Kosmopolinchen samt av sina listiga grannar. Ett referat säger: »De kraftiga slängarna träffade även det utopistiska fredsskriande, som upphäves av den outtröttliga Bertha von Suttner, vilken uppträdde i pjäsen som gråtmild värdinna på värdshuset Zum Völkerfrieden.» Allt oftare lästes i pressen varningar för fredsfantasterna eller som man nu kallade dem, fredshetsarna. Det sista B. v. S. antecknar i denna riktning är ett tal av general Falkenhayn, där han ordade om »den demon, som sökte undergräva det tyska folkets kraft att försvara hem och härd och de ideal, som sedan århundraden fyllt tyska hjärtan». Denna demon var den vitt utgrenade, oklara internationalismen. »Men,» fortsatte han, »den sunda och friska ungdom, som har nationella känslor och tankar, utskrattar lyckligtvis de falska profeterna för en internationell för-

brödring på bekostnad av det egna fäderneslandet.» Bertha v. Suttner skriver med anledning härav:

»Vi ha således inga ideal. Må vi minnas detta och låta oss utskrattas av den sunda och friska ungdomen.» Med dessa vemodiga ord slutar den stora boken, som framtiden kommer att räkna bland de profetiska.

*

Intill det sista bekräftade hon med sitt liv sin visshet: »För att framträda på ett uppseendeväckande sätt behöves endast intelligens, men för att hålla ut fordras mera, nämligen karaktär och ryggrad.»

Under de sista veckorna av sitt liv var hon fylld av tanken på den stora världsfredskongressen, som skulle hållas i Wien under augusti 1914. Hon var full av iver för densamma, ehuru hon fruktade att hennes nu svaga krafter skulle brista under arbetsbördan. Endast några dagar efter att en krets av femton vänner och meningsfränder antvaradat Bertha von Suttners stoft åt eldbegängelsen inträffade de händelser, som förvandlade Wien från den plats, där världsfredskongressen skulle hållits, till den, från vilken »den världskriget tändande gnistan — noten till Serbien — utsändes», enligt österrikaren Viktor Adlers ord. Strax efter krigsutbrottet klagade en tysk över den fosterlandskänslan sårande åsynen av Ned med vapnen i ett boklådsfönster och när 1916 Bertha von Suttners här belysta stora verk utkom, blev det förbjudet i Tyskland-Österrike. 1917 blev det frigivet. Man hade antagligen insett det orimliga i att förbjuda en bok, vars alla grundtankar återfunnos i — Czernins första freds- och avrustningsprogram!

Bertha von Suttner hade klagat över att rege-

ringarna sakna fantasi och andlig vingkraft — och därför voro ur stånd till storsinta beslut — samt överallt stodo ett stycke efter tidsandan. Hennes landsman är bland de få ministrar, som visat en blixst av den framsynta fantasi hon hos hans likställda så ofta saknat. Tyvärr var ljusningen kort.

Det lysande sällskap av »damer i strålände toaletter och herrar i stor uniform», som vårvintern 1914 i Berlin dansade för försvaret och skrattade åt fredstanken, dansar och skrattar icke längre. Kvinnorna vandra i tårarnas dal, männen ligga i sina gravar. Den bästa delen av den manliga ungdom, som gravarna icke slukat, står nu fylld av de idéer, dem general Falkenhayn för fyra år sedan hoppades de skulle utskratta!

Världskriget, som Bertha von Suttner av all sin själs krafter motarbetade, kunde icke användas, eftersom ingen härskare ville knäsetta de tankar, dem världskriget nu gjort till allmän egendom. Först kriget blev hennes stora bundsförvant i kampen mot kriget. Så skulle hennes livs visshet bekräfta: »Förtvivlan är icke tillåten för framtidens stridsmän. De veta att folkens krigsraseri är övergående, men att de krafter, som arbeta på mänsklighetens förädling, äro ständigt verkande. De gå sin gång säkert som de eviga stjärnorna även när de för ögonblicket äro fördunklade.»

I Gothas eldbegängelsehall står ännu Berta von Suttners enkla urna. Först då världskriget är slut kommer den att jordfästas under en åminnelsefest till ära för den kvinna, som gjorde mer än alla världens övriga kvinnor tillsammans för att använda det.

Det skönaste öde som kan varda en idealist till del, är att uppleva segern för den idé, åt vilken han givit sin själ och sitt verk. Men det största ödet är deras, som, ehuru de visste att de aldrig skulle uppleva segern, dock under hån och lidande in i döden offrade sig för densamma. Bertha von Suttners vänner önskade henne den skönare lotten. Men livet beskärde henne den större. Och därför kommer hon in i sena tider — då fredstanken blivit känsla, vilja och handling inom mänskligheten — alltjämt att lysa med morgonstjärnans vita ljus.

Såväl vid framställningen av Florence Nightingale som av Bertha von Suttner äro massor av enskildheter utelämnade. Här har icke ens kunnat nämnas de betydande medarbetare, utan vilka den engelska idé-giverskan ej fått uppleva sina idéers världsframgång. Lika litet kunde här framdragas alla de stora föregångare och samtida, för vilka Bertha von Suttner blev idéspriderska. Båda erkände sin tacksamhetsskuld till männen. Båda klagade över kvinnornas slöhet, Florence Nightingale ofta orättvist, Bertha von Suttner med full rätt. Ty först ur kvinnorösträttens samlade skaror fick hon från sitt eget kön ett starkt återsvar på sitt rop till kvinnorna att förena sig i kriget mot kriget. Ofta framhöll Bertha von Suttner — men förgäves — att hur välsignelsebringande Röda korset än är så länge krig finnes i världen, så borde kvinnorna ej stanna vid bemödandet att rädda krigets offer, utan framför allt sammansluta sig för att upphäva krigets offerväsen. Var dag av världskriget har — genom Röda korsets hjältedåd och kärleksverk — belyst storheten i Florence Nightingales livsbragd. Var timme under världskriget bekräftar Bertha von Suttners profetior. Och med varje

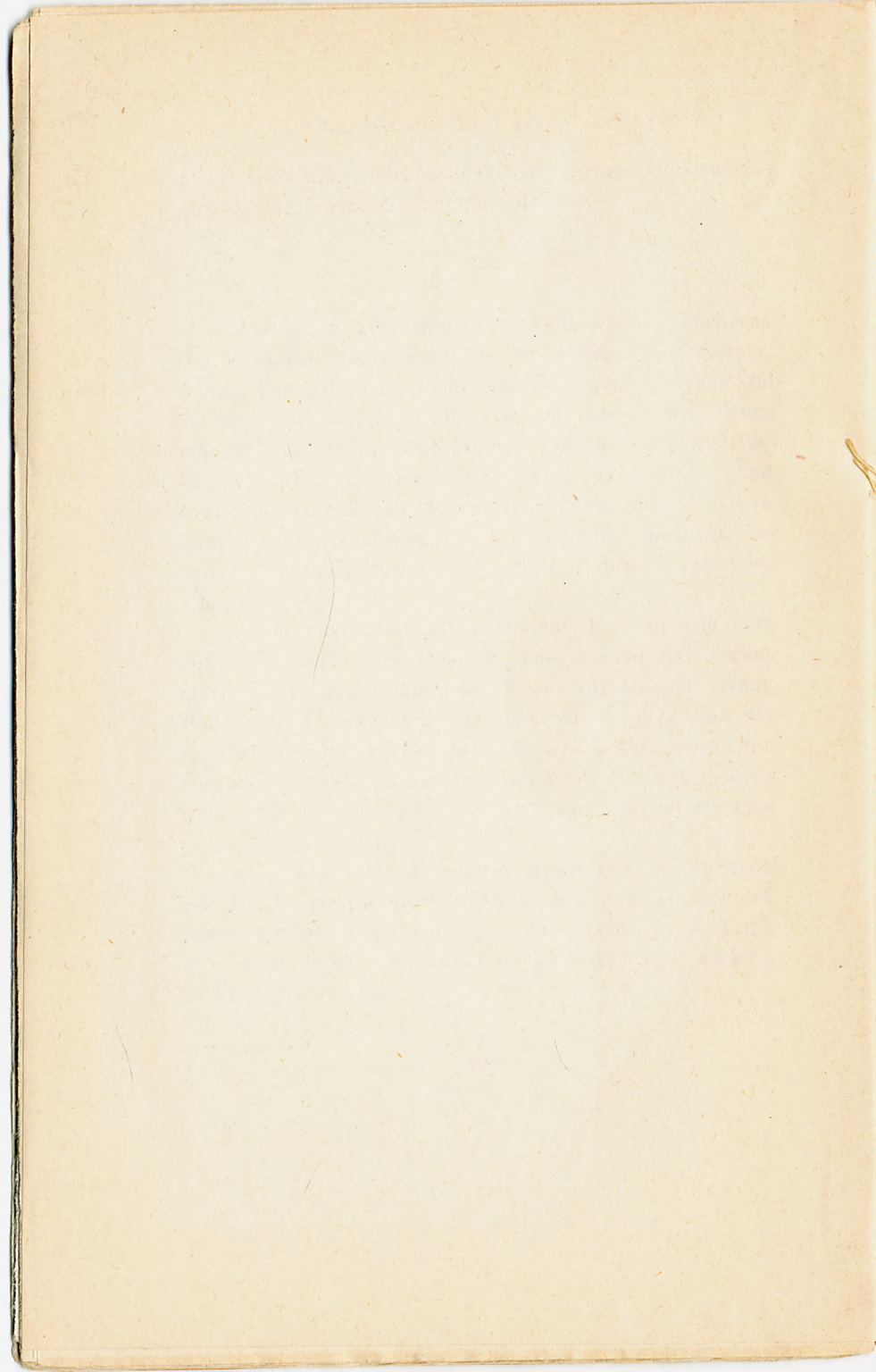
är vi leva efter världskriget skall hennes förkunnelse allt klarare bevisa sin sanningshalt.

*

Medan jag genomplöjde de båda väldiga böckerna om Florence Nightingale och av Bertha von Suttner, kände jag att inga kvinnogestalter just i denna tid ha mer rätt att framträda för än dessa båda. Huru många unga och gamla kvinnor ha ej under världskriget »hatat» England eller »hatat» Tyskland, i blind ovetenhet om det ena eller andra folkets innersta väsen eller i svart otacksamhet mot vartderas omätliga insatser i världskulturen och därmed i deras egen bildning!

I och med dessa båda kvinnor ger det ena som det andra landet det yppersta, som kvinnokraft verkat mot kriget, mänsklighetens största olycka och skam. Högt över det stridsvimmel, inom vilket deras folk stå som dödsfiender, räcka dessa länders två stora döttrar varandra handen såsom medborgarinnor i det andens rike, där människorna småningom skapa mänskligheten.

Den enas som den andras livsgärning är en skön bekräftelse på ett stort tröstens ord, som en engelsk biskop uttalat: Den ena generationens ärliga strävan blir nästa generations säkra besittning.

75. Om skidor och skidloppning av doc. L. A. Jägerskiöld. 2:a illustr. uppl.
76. Om insjöfisket och insjöfiskaren av Carl Cederström. 2:a uppl.
77. Skönhet för alla av Ellen Key. 5:e uppl.
78. Om arbetarnas konsumtionsföreningar av G. H. v. Koch. 3:e uppl.
79. Några ord om Berzelius av prof. H. G. Söderbaum. 2:a uppl.
80. Om stjärnnornas natur av fl. dr N. V. E. Nordenmark. 2:a uppl.
81. Olika slag av fortplantning inom djurriket av L. A. Jägerskiöld. 2:a uppl.
82. Om lapparna i Sverige av prof. K. B. Wiklund. 2:a uppl.
83. Vad bör Pettersson kalla sig? En bok om släktnamn av K. Trotzig. 2:a uppl.
84. Renlighet och frisk luft av prof. Hjalmar Ohrvall. 3:e uppl.
85. Om skogsodling av G. v. Paykull.
86. Sagoskalden Hans Christian Andersen av H. Lindgren. 2:a uppl.
87. Det svenska språket i Amerika av fl. dr Gustav Andreen.
88. Om fosterutvecklingen av prof. J. Aug. Hammar. I. 2:a uppl.
89. Om fosterutvecklingen av prof. J. Aug. Hammar. II. 2:a uppl.
90. Victor Hugo av Rich. Steffen.
91. Ur bokens historia av H. Schück. 2:a uppl.
92. Vår bokhandels barndom av H. Schück.
93. Författningsstriden i Finland av red. Valfrid Spångberg.
94. Människans inälvsmaskar av J. Erikson.
95. Om individualitetens betydelse för det allmänna bästa av John Stuart Mill.
96. Fornskandinaviska upptäcktsfärder av Karl Ahlenius.
97. Ur de djurfångande växternas liv av lektor K. Starbäck.
98. Råd och anvisningar till Sverges insjöfiskare av dr C. Cederström.
99. Fredsrörelsen på 1890-talet av Anna B. Wicksell.
100. Adolf Hedin av V. Spångberg. 2:a uppl.
101. Om värden av späda barn av stadsläk. K. v. Post. 4:e uppl.
102. Om villkorlig dom av A. Rydén.
103. De engelska röststrätsreformerna av Gustaf Sjösteen.
104. Träldomen i Norden av E. Sommarin. 2:a uppl.
105. Vår kropps egna skyddsmedel mot bakterier av A. Stecksén.
106. Gustaf Frödings skaldskap av doc. Ruben G:son Berg. 3:e uppl.
107. Den svenska arbetareskyddslagstiftningen och yrkesinspektionen av jur. kand. G. Stjernstedt.
108. Anders Fryxell av J. Bergman.
109. Allianser mellan arbetare och arbetsgivare av prof. K. Wicksell.
110. Om folkbibliotek av A. Steenberg.
111. Bad är hälsa av dr R. v. Post. 2:a uppl.
112. Runeberg av prof. O. Sylvan. 2:a uppl.
113. Rättigheter och skyldigheter gentemot statskyrkan av juris. kand. Georg Stjernstedt. 2:a uppl.
114. Striden om den danska statsförfattningen 1866-1901 av P. Munch.
115. Rygradsdjurens närmaste förfäder av fl. lic. L. G. Andersson.
116. Handledning vid elementära dissectioner. I. Daggdjuren av prof. J. Aug. Hammar. 2:a uppl.
117. Råd och anvisningar beträffande hönsens skötsel av Joh. Byman. 2:a uppl.
118. De veneriska sjukdomarnas betydelse av prof. E. Welandér. 2:a uppl.
119. Åkerjorden av A. G. Kjellgren.
120. Om läsning av Georg Brandes. 2:a uppl.
121. Om anstaltsvård av sinnessjuka av prof. Frey Svensson.
122. Ett modernt renhållningssystem av dr R. v. Post. Med 22 fig.
123. Regeringsformen av C. G. Bergman.
124. Skrätvänet av E. Sommarin.
125. Det skönas problem av Rich. Bergh. 2:a uppl.
126. De i Sverige i stort odlade kulturväxterna av A. G. Kjellgren.
127. Kort översikt av vårt livförsäkringsväsende av S. v. Sneider.
128. De smittosamma sjukdomarna och hemmen. I. Av dr R. v. Post. 2:a uppl.
129. Socialiststaten och nutidssamhället av prof. Knut Wicksell. 2:a uppl.
130. Handledning vid elementära dissectioner. II. Fåglarna av prof. J. Aug. Hammar. 2:a uppl.
131. Ett hem, dess byggnad och inredning av arkitekt R. Östberg. 4:e uppl.
132. De smittosamma sjukdomarna och hemmen. II. Av dr R. v. Post. 2:a uppl.
133. Språkforskningens strid mot gällande dogm av H. Almqvist.
134. Nordisk folktro och fornordisk religion av prof. H. Schück. 2:a uppl.
135. Carl Larsson av G. Nordensvan. 2:a uppl.
136. Bruno Liljefors av Tor Hedberg. 2:a uppl.
137. Anders Zorn av Tor Hedberg. 2:a uppl.
138. Naturminnesmärken och naturskydd av prof. Rutger Sernander.
139. Tänderna och deras vård av tandläkare Alb. Lenhardsson. 2:a uppl.
140. Henrik Ibsen av T. Engqvist. 2:a uppl.
141. Om rudimentära organ hos människan som bevis för hennes ursprung av prof. Hj. Ohrvall. 2:a uppl.
142. Första kammarerna i Sverige och andra länder av V. Spångberg.
143. Det internationella hjälpspråksproblemet av fl. dr H. B. Goodwin.
144. Kommunal rösträtt i Sverige av fl. kand. E. Jön Thulin. 2:a uppl.
145. Kommunal rösträtt i utlandet av fl. kand. E. Jön Thulin.
146. Våra vanligaste främmande ord med uttall och förklaring av doc. O. Östergren. 4:e uppl. Dubbelhäfte. Pris 1 kr.
147. Om lösningar. Ett kapitel ur den moderna kemien av G. Starck. 2:a uppl.
148. Kristendom och moral av prof. Edv. Westermarck. 2:a uppl.
149. Religion och magi av prof. Edv. Westermarck.
150. Jordreformen av Sven Brisman.
151. Vattnet av fl. kand. H. Sandqvist.
152. Massornas själsliv och andlig smitta av prof. B. Gadelius. 2:a uppl.
153. Om besatthet och talande med tungomål av prof. B. Gadelius. 2:a uppl.
154. Sinnessjuka och sinnessjukvård av prof. B. Gadelius.
155. Förbrytaren och samhället av prof. B. Gadelius.
156. De gammaltestamentliga böckernas tillkomst av prof. H. Schück. 2:a uppl.
157. Den israelitiska litteraturens utveckling av prof. H. Schück.

158. Telegrafering utan tråd av civilingenjör *Nils Grenander*. 2:a uppl.
159. Kyrkan och prästen enligt Sveriges tidigaste lagar av fil. dr *Arnold Bratt*.
160. Jesu liknelser av doc. *Sven Lönborg*.
161. Paulus av doc. *Sven Lönborg*.
162. Fredsrörelsen och kulturen av *E. Key*.
163. Språk i språket av *Gustaf Cederschiöld*. I. Översikt av stilarna. 2:a uppl.
164. Språk i språket av *Gustaf Cederschiöld*. II. Stilgranskning. 2:a uppl.
165. S. A. Andrée. En levnadsteckning.
166. Charles Darwin av lektor *Gottfrid Adlers*. 2:a uppl.
167. Om kycklingens utveckling i ägget av prof. *J. Aug. Hammar*.
168. Flygmaskinen av *T. Ångström*. I.
169. Flygmaskinen av *T. Ångström*. II.
170. Lärarn om befolkningen av prof. *Knut Wicksell*.
171. Michelangelo Buonarroti av *L. Lundh*.
172. Om hembygdsforskning av folkskollärare *N. Edberg*.
173. William Shakespeare av prof. *Erik Björkman*.
174. Bibel och Babel av doc. *David W. Myhrman*.
175. Ur grävsteklarnas liv av lektor *Gottfrid Adlers*.
176. Instinkt och förståndehandlingar bland grävsteklar av lektor *Gottfrid Adlers*.
177. Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom av riksantikvarien *Oscar Montelius*. I. Äktenskap genom rov; äktenskap genom köp.
178. Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom av riksantikvarien *Oscar Montelius*. II. Äktenskap genom gåva; kvinnans nuvarande ställning.
179. Till Gustaf Frödings minne av *Torsten Fogelqvist*.
180. 1809 års revolution av prof. *Nils Edén*. I. Revolutionens förhistoria.
181. 1809 års revolution av prof. *Nils Edén*. II. Gustav IV Adolfs avsättning.
182. August Bebel. En biografisk studie av *H. von Gerlach*.
183. Tusen nätter och en natt eller Den arabiska sagosamlingen av *David W. Myhrman*.
184. Hedvig Charlotta Nordenflycht av *Yngve Östergren*.
185. De viktigaste knutarna. En handledning för sjöfolk, fiskare, scouter m. fl. av *Hj. Öhrvall*.
186. Charles Dickens av *Ida B. Goodwin*.
187. Våra vanligaste folkvisor av fil. lic. *Sixten Belfrage*.
188. Fredrika Bremer av fil. lic. *Sverker Ek*.
189. Verner v. Heidenstam av *Göran Lindblad*.
190. Adalen o. Norrlandsfrågan av *O. Bucht*.
191. Norrländskt skogsliv av *Otto Bucht*. I.
192. Norrländskt skogsliv av *Otto Bucht*. II.
193. Svensk enighet. Tal av *Henrik Schäck*.
194. Beethoven av *Karl-Erik Forsslund*.
195. Mozart av *Karl-Erik Forsslund*.
196. Det offentliga talandets konst av *Odal Ottelein*. I. Innehåll och form. 2:a uppl.
197. Det offentliga talandets konst av *Odal Ottelein*. II. Talaren och auditoriet. 2:a uppl.
198. Ernst Ahlgren av *Mathias Feuk*.
199. Svensk nationalitet i Finland av rektor *Erik Hornborg*.
200. Om det svenska rikets uppkomst av prof. *Otto von Friesen*.
201. Marcus Aurelius och hans tid av prof. *Einar Löfstedt*.
202. Om dövstumhet och dövstumundervisning av dövstumlära *L. M. Ingvarsson*.
203. Den kommunala rösträtten av fil. dr *David Bergström*.
204. Ärligheten och dess lagar av *Einar Malmberg*.
205. Om realism och idealism av *Friedrich von Schiller*. Inledning och övers. av *Johan Nordström*.
206. Erasmus av Rotterdam. En studie av *N. Bergius*.
207. Den nytestamentliga textens ursprungliga form av prof. *Jour A. Heikel*.
208. Hellenisk utvandring i forntid och nutid av prof. *Sam Wide*.
209. Om konkurs av juris kand. *Yngve Östergren*.
210. Platons livssyn av *N. Bergius*.
211. Minnesord över Karl Staaff av advokat *B. H. Drakenberg*.
212. Tal vid minnesstoden över Ernest Renan av *Anatole France*. Övers. av bibl. H. J. Lundgren.
213. Ballonger och luftskepp av *Tord K. Ångström*.
214. Reformation och renässans av prof. *H. Schäck*.
215. Den folkliga föreläsningen. I. Mål och medel av lektor *Odal Ottelein*.
216. Den folkliga föreläsningen. II. Form och utförande av lektor *Odal Ottelein*.
217. Två föregångskvinnor i kriget mot kriget av *Ellen Key*.
218. Ärlighetsforskningens resultat tillämpade på människan av fil. dr *H. Federley*.
219. Lord Byrons liv och diktning av prof. *Erik Björkman*.
220. Den svenska olycksfallsförsäkringen enl. lagen d. 17 juni 1916 av jur. o. fil. kand. *Tage Östergren*.
221. Döpet och nattvarden av lektor *H. Petrini*.
222. Författningsfrågan och valproblemet i dansk belysning av red. *Einar Rosenborg*.

Skrifterna säljas även inbundna i band; varje band innehållande i regel 8 häften. Hittills ha utgivits band I—XXV (nr 1—206).

Skrifterna redigeras av en av Studentföreningen Verdandi årligen vald Småskriftskommitté, bestående av fem medlemmar. Under 1918 utgöres kommittén av: *Anton Blanck*, docent, Uppsala, *Torsten Fogelqvist*, redaktör, Stockholm, *Otto v. Friesen*, professor, Uppsala, *Rutger Sernander*, professor, Uppsala, och *Hj. Öhrvall*, professor, Uppsala (redaktör).

Återförsäljare erhålla goda villkor och antagas, även på obetydliga platser, om anhållan därom göres hos *Verdandis Småskriftskommitté, Stockholm*.

Verdandis småskrifter säljas i alla boklädor.

A 123:3

STUDENTFÖRENINGEN

VERDANDIS
SMÅSKRIFTER.

217.

TVÅ FÖREGÅNGSKVINNOR
I KRIGET MOT KRIGET

AV

ELLEN KEY

STOCKHOLM

ON

ALBERT BONNIER

C.L.

Av Verdandis Småskrifter hava hittills utkommit **222 häften.**

Varje häfte kostar 50 öre.

1. Om människans ursprung av lektor *G. Aders*. 5:e uppl.
2. I vår befolkningsfråga av prof. *Hjalmar Öhrvall*.
3. Koranen, Muhammedanernas bibel, av prof. *H. Almqvist*. 4:e uppl.
4. Nudens arbetssätt av byråingenjör *Karl af Geijerstam*. 3:e uppl.
5. Om överläggningar och beslut, en hjälpredda, av *Axel Svensson*. 12:e uppl.
6. Istiden av prof. *A. G. Högbom*. 4:e uppl.
7. *Lars Johan Hierta* av bibliotekarien *Harald Wieselgren*. 2:a uppl.
8. Skolans ställning till religionsundervisningen i Sverige och andra länder av *Anna Whitlock*. 2:a uppl.
9. Skatterna till staten av red. *Harald Sohlman*. 2:a uppl.
10. Från människosläktets barndom av *Ellen Key*. 3:e uppl.
11. Den industriella arbetarfrågan av *Gustaf Siösteen*. 2:a uppl.
12. Husdjurens skötsel av folkhögskolläraren *J. F. Hallenborg*. 3:e uppl.
13. Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789 av *O. v. Zweigbergk*. 4:e uppl.
14. Voltaire och hans strid mot fördomarna i religion och samhälle av *Hellen Långren*. 4:e uppl.
15. Om tanke- och yttrandefrihet av *John Stuart Mill*. Övers. av prof. *Hj. Öhrvall*. 4:e uppl.
16. Jorden och solsystemet av prof. *Karl Bohlin*. 4:e uppl.
17. Om pengar av bankofullmäktig *E. Meyer*. Övers. och bearb. av bankdir. *Johan Lilliehöök*. 2:a uppl.
18. *Giordano Bruno*, en tankefrihetens martyr, av *Joh. Bergman*. 3:e uppl.
19. Syndafloden, efter *Edv. Suess*, av prof. *Gunnar Andersson*. 3:e uppl.
20. Den politiska rösträtten av fl. dr *David Bergström*. 6:e uppl.
21. Färgernas betydelse i djur- och växtvärlden av *G. Steffen*. 2:a uppl.
22. Den stora franska revolutionen av red. *O. v. Zweigbergk*. 4:e uppl.
23. Om förebyggande av eldfara och om eldsläckning av *E. Wavrinisky*.
24. *Karl Ivarsson* och lantmannapartiet av litteratör *Emil Svensén*.
25. Huru böra mejerierna betala mjölken? av *K. F. Lundin*.
26. Folkbildningspolitikern *Adolf Diesterweg* av *Fridtjuf Berg*.
27. Socialdemokratin, dess uppkomst och utveckling, av *Ax. Danielsson*. I. 2:a uppl. redig. av *Hj. Branting*.
28. Socialdemokratin, dess uppkomst och utveckling, av *Ax. Danielsson*. II. 2:a uppl. redig. av *Hj. Branting*.
29. Församlingsrätten av v. häradshövding *Karl Staaff*. 2:a uppl.
30. Språket, dess liv och ursprung av fl. dr *Karl Ljungstedt*. 2:a uppl.
31. Likbränning eller begravning? av ingenjör *Per Lindell*. 3:e uppl.
32. Slumpen. Något om sannolikhetsberäkn. av fl. dr *I. Damn*. 2:a uppl.
33. Normalarbetsdagen av prof. *Gust. F. Steffen*. 2:a uppl.
34. Finland av bibliotekarien *Harald Wieselgren*. Med karta. 2:a uppl.
35. Moralens utveckling av *E. Key*. 3:e uppl.
36. Om rättstävningen av *E. H. Lind*. 2:a uppl.
37. Irland och Parnell av *O. W. Ålund*.
38. Om testamente av juris kand. *Bernt E. Drakenberg*. 2:a uppl.
39. Konstgjorda gödselämnen av agronom *G. Berghund*.
40. Industrin och kvinnofrågan av övering. *S. A. Andrée*. 2:a uppl.
41. Elden av doc. *Wilhelm Palmær*. 2:a uppl.
42. Rättskrivningens grunder av prof. *Adolf Noreen*.
43. Kolumbus och upptäckandet av Amerika av prof. *Karl Ahlénus*. 2:a uppl.
44. Robert Burns av *Gust. Fröding*. 2:a uppl.
45. Socialismen av *Hj. Branting*. 4:e uppl.
46. Modersmålet och dess utvecklingsskeden av *K. Ljungstedt*. 3:e uppl.
47. Den svenska nykterhetsrörelsen av lektor *Joh. Bergman*. 3:e uppl.
48. Kulturkampen mellan semiter och indoeuropeer av doc. *K. L. Tallqvist*.
49. Fredsrörelsen av *Anna B. Wicksell*. 2:a uppl.
50. Billigare järnvägsresor av *K. Trotzig*.
51. Husdjurens yttre sjukdomar och deras behandling av *J. Vannerholm*. 2:a uppl.
52. Växternas skyddsmedel emot yttvervärlden av prof. *B. Lidfors*. 2:a uppl.
53. Almanackan och tideräkningen av prof. *C. V. L. Charlier*. 2:a uppl.
54. Om naturkrafternas växelverkan av *Helmholtz*. 3:e uppl.
55. Individualism och socialism av *Ellen Key*. 3:e uppl.
56. Progressiv beskattning av prof. *K. Wicksell*. 2:a uppl.
57. Slaveriet i antiken av lektor *Joh. Bergman*. 2:a uppl.
58. Häxeriet och häxeriprocesserna av med. dr *A. Nyström*. 2:a uppl.
59. Om psykisk uttröttnings av prof. *Hj. Öhrvall*. 3:e uppl.
60. Norge av *Harald Wieselgren*.
61. Folkundervisningens anpassning till den moderna kulturen av läraren *N. Ohlsson-Hörle*. 2:a uppl.
62. Hur den svenska folkskolan kom till av fl. kand. *Karl Linde*.
63. Om tobak av *C. G. Santesson*. 2:a uppl.
64. Våra torvmossar av prof. *R. Sernander*. 3:e uppl.
65. Om naturvetenskapernas betydelse för världsåskådningen av *Karl af Geijerstam*. 2:a uppl.
66. Om sjukdomar hos sädeslag av lektor *Karl Starbäck*. 2:a uppl.
67. Bildning av *Ellen Key*. 4:e uppl.
68. Astronomi och kultur av prof. *C. V. L. Charlier*. 2:a uppl.
69. Sverges inre tillstånd under Karl XII av *Hugo Larsson*. 2:a uppl.
70. Bergens uppkomst av prof. *Carl Wiman*. Med 22 fig. 3:e uppl.
71. Spanien och Kuba av *E. Svensén*.
72. Om Norrlands näringar av prof. *A. G. Högbom*. 2:a uppl.
73. Förfalskningar av närings- och njutningsmedel av *John Landin*. 2:a uppl.
74. Gladstone av *Gustaf Siösteen*. 2:a uppl.

STUDENTFÖRENINGEN VERDANDIS SMÅSKRIFTER. 217.

TVÅ FÖREGÅNGSKVINNOR I KRIGET MOT KRIGET

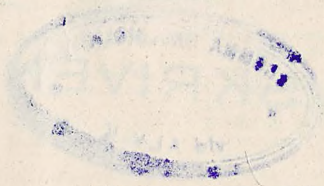
AV

ELLEN KEY

(Första—fjärde tusendet.)

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1918

FLORENCE NIGHTINGALE.

I.

Two gånger under förra århundradet ha kvinnor satt märke i de hävder, en krigsbefriad eftervärld kommer att skriva: dem om krigens bekrigande. Båda började striden under löje och klander även från kvinnorna. Det låter nu otroligt att den kvinna, som i England grep uppgiften att — genom verksam sjukvård i fält — efter slaktningarna rädda vad räddas kunde, verkligen blev utsatt för motstånd. Men vid tiden för Krimkriget ansågo även hennes vänner att hon »mist förståndet» när hon — en vacker, förfinad, bildad dam — beslöt först att lära sjukvård och sedan att införa ordning och omsorg i fältlasaretten. Så utomordentligt lyckades hon i sin uppgift, att — när hon om afnarna med sin lykta skred genom salarna — sjuka soldater kysste hennes skugga på väggen, brinnande av tacksamhet mot den ängel, som lindrat deras helvete. Och när efter krigets slut, vid en bankett i London för överlevande officerare, någon av dessa föreslog att envar på en papperslapp skulle skriva det namn, han trodde längst kom att leva i minnena från Krimkriget, då stod på alla lapparna Florence Nightingale, the lady of the lamp.

Florence Nightingales engelska föräldrar vistades, då hon 1820 kom till världen, i Florens. Av blomsterstaden — där hon föddes just i blomstertiden, den 12 maj — fick hon sitt namn. Hon hade en äldre, året förut i Neapel född syster, och de båda flickorna förblevo sina föräldrars enda barn. Mr Nightingale hörde till de gamla engelska lantfamiljer, som utan egna mödor föra ett sorgfritt och angenämt liv. En del av säsongen tillbragtes i London; det övriga året delades mellan tvenne vackra lantegendomar, när familjen icke befann sig på någon av sina många utländska resor. De båda döttrarna erhöilo genom sin fint bildade, av andliga intressen fyllde fader en även enligt vår tids mått utmärkt uppföstran. Fadern ledde själv deras studier i moderna språk, historia och matematik; de lärde latin och grekiska grundligt och fördjupade sig i de klassiska som i de yppersta moderna författarna. Florence Nightingale upphörde aldrig att läsa Plato på grundspråket. Under resorna gävo konst och musik lika väl som natur och människor de sjäfulla flickorna en allt mångsidigare kultur. Såväl i England som i utlandet hade de, genom sin faders intellektuella umgängeskrets och många förbindelser, tillfälle att lära känna en stor del av tidens mest framstående personligheter. De behagfulla systrarna blevo lika mycket firade på baler som uppmärksammade inom andligt högtstående kretsar på grund av naturlig begåvning och djupgående bildning. Den äldsta dottern blev tidigt gift med en engelsk adelsman. Florence fick även tillfällen att bestämma om hon ville välja en kvinnas vanliga öde. Särskilt var det en i alla avseenden älskvärd man, som för henne hyste en så djup känsla att hon icke undgick att gripas av en motsvarande böjelse. Men varken då eller senare kunde hon besluta sig för äktenskapet, ty hon kände att icke hela hennes varelse

skulle bli tillfredsställd inom detta livsförhållande. Redan tidigt hade hon haft aningar om att »Gud menade något särskilt med henne». Hon kände sig vara en av de kvinnor, som äga en så utpräglad intellektuell och verksam natur, att de i äktenskapet offra sina säregna möjligheter att gagna mänskligheten. Redan tidigt hade hon visat starkt intresse för sjukvård, men det hade icke varit henne möjligt att övervinna sina föräldrars fördomar mot att hon skulle ägna sig åt ett kall, som den tiden endast handhades av råa, ofta till dryckenskap förfallna, kvinnor. Under långa resor i Italien, i Egypten, i Grekland — resor dem hon njöt med en skönhetsälskande och fint bildad andes hänförelse — tärdes hon dock av längtan att fylla den kallelse, hon kände nedlagd i sitt hjärta, den att ägna sitt liv åt de sjuka och sorgtyngda. När hon överskridit trettioårsåldern kände hon sig så medvetet olycklig i det lätta och behagliga liv hon förde inom hemmet och sällskapskretsen — där alla hennes företag voro betydelselösa för mänskligheten — att hennes lidande slutligen grep hennes familj. Hon fick hösten 1851 komma till diakonissanstalten i Kaiserswerth, för att där lära sjukvård. Under den utmärkte pastor Fliedners ledning studerade hon denna lilla värld, där hon återvann sin kroppsliga och andliga kraft genom det stränga och regelbundna arbetslivet, som hon fann öppna en möjlighet till en bättre tillvaro för kvinnorna genom friheten att utveckla andlig kraft och praktisk verksamhet. »Nu vet jag,» skrev hon till sin mor, »vad det är att leva och att älska livet; nu skulle jag känna sorg över att lämna det.» Det enda, som fattades i hennes lycka, var att ännu inte känna sina föräldrars fulla sympati. Den högt utvecklade faderns vann hon snart. Modern hade den svaghet, som Florence betecknar med orden att »män-

niskor icke skilja mellan dåliga vanor och plikter». En dotter borde stanna i det hem, där hon var dess prydnad och glädje, ta emot visiter, servera te, ordna fester, se till socknens fattiga, sällskapa med far och mor. Det var endast småningom mrs Nightingale kunde försona sig med den underliga smak, hennes yngsta dotter visade för det i moderns mening avskräckande.

Drag för drag påminner Florence Nightingales tidiga historia om Fredrika Bremers. Om båda gäller att först när de hade ungdomen bakom sig började deras lycka över livet, ty då först fingo de äga sig själva. Men icke i egoistisk självtillräcklighet bröto de bojorna, som fjättrat deras personlighet, utan med den äkta individualismens mål: att äga ett jag för att kunna ge ett själv.

Nästa steg Florence tog för sin utbildning, var en lärotid i Paris i ett hem, där barmhärtighetssystrar utbildades. Från denna tid härledde sig hennes sympati för den katolska kristendomen, där hon fann människokärleken varmare och mer offerberedd än inom den luterska. När hon återkom till England, började hon tillsammans med en vän omdana ett sjukhem i London. Därunder lärde hon känna de svårigheter med vilka hon sedan i hela sitt liv måste brottas. När uppgiften var genomförd, när hennes egen saklighet och organisationsförmåga vunnit någorlunda goda resultat, sammanfattade hon sin erfarenhet om dessa svårigheter i följande bön: »Gode Gud, bevara oss från kommittéer och schismer, från Church of England och alla andra dödssynder, från filantropi och all djävulens list!»

Florence Nightingale ägde den framgångens hemlighet, som sammanfattats i talesättet »en järnhand i sammetshandske». Hennes yttre var behagligt, hennes väsen den fina damens, hennes stämma ljuvligt mild, hennes

framställningar alltid hänsynsfulla i formen. Aldrig lät hon leda sig av små, personliga skäl. Hon trädde gärna i skuggan, fogade sig, böjde in på en ny väg till målet, när detta behövdes för att vinna det. Men målet släppte hon aldrig ur sikte och tålde ej att man vann det med de halvdugliga, diletteriska metoder, som då ännu kännetecknade den fina världens »välgörenhet». Statistik blev hennes lidelse och det var genom siffrornas beviskraft hon rörde väg för de reformer hon ville åstadkomma. Vart hon kom skapade hon — ur ett kaos av slarv, slöseri och senvägar — ordning, sparsamhet och snabbhet. Hon ägde den förenig av godhet och tankeklarhet, sympati och organisationsförmåga, humor och viljestyrka, som kännetecknar de kvinnor och män, vilka i ordets stora mening varit mänsklighetens hjälpare. Framför allt ägde hon med dem gemensamt den starka känslan av en Guds avsikt med henne. Hon var djupt religiös, men hennes religion var icke någon kyrkas. Den var ett för henne personligt själstillstånd. Detta själstillstånd kunde, enligt hennes åskådning, endast bevisa sin religiösa halt genom handling för människors väl. Någon annan gudstjänst behövde hon icke. Hennes far tillhörde den unitariska trosbekännelsen och det liberala partiet inom politiken. I båda fallen delade hon hans fria och reformvänliga åskådning. Redan som mycket ung var hon djupt intresserad av såväl politiska som religiösa ämnen. Men när hon kom in i det livsarbete, som för henne blev gudstjänst, hade hon allt mindre tålmod med de religiösa strider, som ingrepp även i hennes arbete. Så t. ex. den engelska högkyrkans fruktan för katolicism och sekterism. Hon måste kämpa för att hennes sjuka skulle få den själavård, de själva önskade, men vara fria från den de icke önskade. För att ej sära deras känslor höll hon sig under gudstjänst-

timmarna inne på sitt rum, så att de icke skulle märka att hon ej gick i kyrkan. Själv var hon genomträngd av sin tro: att kärleken till Gud bevisar sig i arbete för mänskligheten. Snart kom den stund, då hon fick bruk för de insikter hon vunnit på sjukvårdens område och då de ord besannades, som hennes faster och bästa vän sagt henne under hennes grubblande och sökande tid: »Om du håller dig färdig att taga emot din uppgift i livet, så kommer den då dess tid är inne.»

II.

Krimkriget pågick och det var första gången, korrespondenter spelade en verklig roll genom sina meddelanden från krigsskådeplatsen. England blev gripet av förfäran då man sålunda fick veta att Englands sårade krigare vårdades — eller rättare vanvårdades — av gamla pensionerade veteraner; att läkare, operationsinstrument, förbandsartiklar saknades, med ett ord, att den engelska hären var utsatt för den mest ohyggliga vanvård, medan inom den franska hären de sjuka sköttes av de utmärkta franska barmhärtighetssystrarna. Times frågade om icke England kunde organisera en liknande sjukvård genom dugliga och offervilliga engelska kvinnor?

Den dåvarande secretary at war, Sidney Herbert, grep denna i England oerhörda tanke: att kvinnor borde användas även för sjukvård i fält. Han beslöt att genomföra den och i sin hustrus vän, Florence Nightingale, fann han det stöd han behövde. Hon från sin sida hade redan börjat planlägga en färd till Krim. Och det dröjde icke länge innan hon med omkring fyrtio sköterskor och stora förråd av sjukvårdsartiklar och proviant kunde fara till Skutari först och senare till Krim. Den hänförelse, som besjälade henne, sattes på

hårda prov. Såväl bland läkare som officerare funnos många, som ogillade den nya idén, medan andra villigt och verksamt främjade den. Men framför allt mötte hon den tungrodda omständligheten — med otaliga ansökningar, väntan på utlåtanden, order och kontraorder — all den massa av red tape* över vilken man även nu under världskriget klagat — som fördröjer och försvårar den sakliga redan, det snabba handlandet, den fria och ändamålsenliga samverkan d. v. s. allt, som danar den effektivitet, vilken flyttar reformer från papperet till verkligheten. »Red tape»-systemet tog hälften av all den kraft och tid, Florence Nightingale velat ge det omedelbara arbetet för de sjuka, offer för den slöa slentrian under vilken hon som de stackars sårade led. Hennes förakt för »red tape» fortlevde även under lugnare förhållanden, då människors liv och välfärd ej lika omedelbart stodo på spel. Hon säger om en viss självbelåten ämbetsmannatyp: »Dessa rundansiktade, rosiga, slätrakade herrar sakna omdöme.» Och hon fick aldrig anledning att ändra åsikt.

Florence Nightingale gick sin väg fram oberörd av allt dumt skämt, alla trånga fördomar och lyckades delvis — genom sakkunskap, ihärdighet, offervilja och diplomati — övervinna tröghetens motstånd. Hospitalsbyggnadens tillstånd och alla med sjukvården sammanhängande förhållanden voro i den grad usla, att sjukdomar krävde flera offer än såren. Hon hade otaliga praktiska ting att ordna, motigheter att övervinna, framför allt dem, hennes underordnade beredde henne. Allt måste omskapas eller skapas. Genom de ofantliga summor, hon genom frivilliga bidrag erhöll, kunde hon småningom få ny utrustning till sjuksalarna, ny be-

* Uttrycket kommer av det röda bindgarn, som brukas i de engelska ämbetsverken och talesättet har blivit liktydigt med vårt »omsvepsdepartement».

klädnad, förbättra kosten, skaffa läkemedel och kirurgiska instrument. Det var genom hennes geniala organisationskraft som alla hennes företag lyckades. Sålunda vann hon de ledande männens beundran och förtroende, och detta yttrade sig i beviljandet av alltmer handlingsfrihet. I stället för den samröra, där ingen haft ansvar och ingen myndighet att verkställa, sökte hon skapa avgränsade arbetsområden, vartdera med ansvar för verkställandet av de uppgifter, som tillhörde detta område. Med följdriktig stränghet, förenad med moderlig ömhet, fostrade hon sköterskorna till pliktuppfyllelse och självtukt och sedan hon kom förändrades den råa tonen på sjuksalarna, ja, där blev »som i en kyrka». Soldaterna hade från första stund med beundran och beredvillighet gått henne till mötes och de sjuka dyrkade henne. Hon mottog deras förtroenden, skrev brev till hemmet, höll deras hand under operationerna, skämtade med de nedslagna, satt hos de döende i deras svåra stund. Genom hennes brev kom deras sista hälsning till de anhöriga. I dessa brev inlade hon all den tröst en finkänslig kvinna kan giva andra lidande kvinnor. Men hon var ofta så trött av brevskrivning, att hon ibland önskade hon »aldrig lärt bruka pennan». Hon verkade för soldaternas sparsamhet — genom att ordna en kassa — för deras nykterhet och bildning genom läsrum och undervisning.

En av hennes största svårigheter var de religiösa stridigheterna, särskilt dem mellan katoliker och protestanter, dubbelt plågsamma för henne, som icke »tillhörde någon annan sekt än den goda samaritanens» och som hatade damernas »andliga flirt med de sjuka». Hennes höga uppskattning av de katolska systrarnas äkta kristendom ådrog henne misstanken för papism! Alla dessa segpinande stridigheter blevo den slutliga

orsaken till att hennes krafter brötos av en allvarlig sjukdom. Men dessförinnan hade hon under mindre än ett år nått därhän att dödligheten bland soldaterna sjunkit från 42 till 22 procent. Budskapen om följderna av hennes verksamhet hade gjort henne till hela det engelska folkets hjältinna och hennes svåra sjukdom blev en landssorg. Hon tillfrisknade visserligen, men hennes hälsa hade erhållit en knäck, från vilken den aldrig fullt återställdes. Ty när hon återvände till England, ungefär två år efter att hon lämnat det, unnade hon sig icke den vila hon just då behövt för att helt återvinna sina krafter.

III.

Florence Nightingale hemkom från kriget med föresatsen att såväl åt de sanitära förhållandena inom hären som åt den etiska hygienien därstädes ge sin fortsatta omsorg. Hon ville även reformera hela den engelska sjukvården, skapa en kår av bildade sjuksköterskor, organisera hospitalsväsendet och öppna en ny bana för de till denna kallade kvinnor, som längtade efter en nyttig verksamhet. Årtionde efter årtionde förgick under dagliga strider och årliga segrar. Enligt hennes religiösa tro måste människorna själva göra denna värld till ett allt fullkomligare uttryck för den gudomliga ande, som bor i människan. Envar kan bäst utföra sin del av detta arbete genom att verka i harmoni med sina anlag. Hennes anlag var att skapa goda hygieniska tillstånd för alla och den yppersta vård för de sjuka. Hennes nit var så brinnande, att hon varken unnade sig själv eller sina medhjälpare inom läkarevärlden, ämbetsverken och regeringen någon ro. Och just emedan hon alltid arbetade mest fick hon sina kamrater att arbeta

mycket. Det skulle här bli för långt att skildra hennes verksamhet på alla de områden, där hon blev tagen i anspråk. Hon var alltid anhängare av kvinnans emancipation och rösträtt, men för egen del kunde hon vittna att hon »vann allt det inflytande inom det offentliga livet, hon någonsin kunde önska utan att äga den rätten». Över hela det engelska imperiet blev hon den rådgivande — ofta även den ordnande — inom sitt särskilda område. Hon skrev reglementen och stora betänkanden, hon författade böcker om sjukvård, förde en oerhörd brevväxling och blev till slut hela Europas sjukvårdssamvete. En av hennes vänner kunde med sanning säga att han aldrig sett ett fall, då nya idéer fått en så snabb spridning. Den redan omnämnde ministern Sidney Herbert, var — ända till sin död 1861 — hennes bästa medhjälpare, men hon vann även många andra framstående män och kvinnor till medarbetare. Hon satte dock i det hela männen högre än kvinnorna. »Ingen kvinna jag känner har någonsin lärt sig att lära,» säger hon, och fränkänner sitt kön intresse och koncentration. Själv ägde hon båda i så hög grad att hon — t. ex. i förhållande till sina närmaste anhöriga och vänner — visar åtskilligt av den hårdhet, starkt skapande människor ofta förete. Men utan denna hårda koncentration hade hon icke haft möjlighet att fullgöra sina jätteverk.

Hon blev ej blott grundläggare av hela den moderna sjukvården. Hennes verksamhet i kriget bildade utgångspunkten för det Röda korset, enligt dess stiftares eget vittnesbörd. Hon verkade för fattiggårdarnas reformerande, för sjukvård i de fattiga hemmen, för bättre vård åt barnsängskvinnor, m. m., m. m. Hon hyste ett varmt intresse för arbetsskatternas välfärd och utarbetade redan på 1860-talet en plan för att arbetarna

skulle kunna skaffa sig egna hem och ett stycke jord, men hon lyckades icke få Gladstone med sig. Hon stod — ehuru ej som omedelbart ingripande — på Josephine Butlers sida i dennas kamp mot den reglementerade prostitutionen. Hon var ej nöjd endast med församlingssjuksköterskor: hon ägnade ett par år åt att över hela landet skapa kurser för att utbilda de högre klassernas kvinnor till hälsovårdsmissionärer på landsbygden. Utbildningen var dels teoretisk, dels praktisk och åt denna frivilliga arbetskår — som åt sjuksystrarna — gav hon den lärdom, som var summan av hennes livserfarenhet: »Ett gott arbete är det, som utföres av en duglig hand, ledd av en klar hjärna och inspirerat av ett älskande hjärta.»

Hon var outtröttlig i kampen att reformera de sociala och sanitära förhållandena i Indien och en sträng domare över Englands synder i detta dess lydland. Ty hon ägde i sitt skaplynne samma omutlighet som den av henne så högt skattade John Stuart Mill. Om honom yttrade hon att han syntes henne »äga den sannaste uppfattningen av Guds lagar» och att begynnelsen till en sann religiös tro just är en rätt förståelse av den fria viljans och nödvändighetens inbördes förhållanden.

»Det underbara med Gud är,» säger hon, »att han är obönhörlig»... »Det är därför lönlöst att bedja mot pesten, så länge kloakerna gå ut i Themsen... Guds plan är icke att han ger oss vad vi bedja om, men att mänskligheten skall tillkämpa sig det åt mänskligheten... Gud lägger all sin makt, sina egna livsskapande lagar i människans händer. Han tillstöder att vi människor skapa människan genom lydnad för dessa lagar likaväl som han tillåter oss att ödelägga människosläktet genom att kränka dessa lagar»... Mänskligheten som skapare av mänsklighet, denna tanke, som först

nu börjar genomtränga tidsandan, var hos denna föregångskvinna den drivande kraften i hela hennes livsverk. Därför har det väckt min utomordentliga häpnad att hennes annars så logiska, för inga följsatser ryggande tanke aldrig tog språnget från sjukvården i fält till det sakförhållande, som nödvändiggjorde vården, nämligen kriget självt. Jag vet knappt något mer betecknande för den århundrade efter århundrade upprepade erfarenheten att även de starkaste andar i något avseende kunna förblindas av det beståendes makt. Samma händelser, som föranledde en Fredrika Bremer att i *Times* utfärda ett upprop till världens kvinnor att sammansluta sig mot kriget, gav endast en Florence Nightingale impulsen att bekämpa krigets följder för dess offer!

Jag vet icke ens om hon trodde på krigens slutliga avskaffande. Visst är att det arbete, på vilket hon först satte in hela sin kraft, klart belyser krigets vanvett: att sedan människor sönderslamsat människor, dessa sedan mödosamt uppsamlas och sammanfogas. Men jag vet ej om hon drog denna konsekvens av sitt livsverk.

Florence Nightingales biografi, författad av sir Edward Cook, utgör tillsammans två stora band.* I detta verk lär man känna alla sidor av Florence Nightingales levnadslopp och tankeliv liksom hennes olika arbetsområden. Det förefaller otänkbart att något hennes

* Den utkom 1917 på Hagerups förlag i Köpenhamn. Översättarinnan, A. Kromann, har fullgjort sitt värv väl, men man skulle önskat att det oerhört breda originalet blivit förkortat. Detta skulle gjort boken mycket verkningsfullare för läsare utanför England, där alla dessa enskildheter kanske äga intresse. Men även för engelska läsare måste de alltför mycket skymma huvudlinjerna. Biografen saknar konstnärlig gestaltningsgåva, tröttnar genom upprepningar och massor av uppgifter. Men trots allt är den ett av de vackraste verk om kvinnokraft, som bokvärlden äger

uttalande i ett så viktigt ämne som fredsfrågan blivt uteslutet av hennes biograf. På de 800 sidorna finnes icke en enda rad, som tyder på att tanken ens framstått för henne att mänsklighetens största uppgift för att — enligt hennes egna ord — skapa mänskligheten måste bestå i krig mot kriget. Och detta krig var dock redan i mitten på förra århundradet börjat genom den från Amerika utgående rörelse, som samlade flera av Englands och Frankrikes ledande män till opinionsmöten i frågan. Krimkriget avbröt rörelsen, men den blev återupptagen och växte alltmer i omfång, medan Florence Nightingale ännu ägde sina fulla själskrafter i behåll. Hon fyllde åttio året efter att Berta v. Suttners Ned med vapnen! utkom och hon följde då ännu världshändelserna med levande intresse. Och alltjämt visade hon sitt klara omdöme i de politiska frågorna, bland vilka just fredsfrågan på 1890-talet började framträda inom det parti, hon alltjämt tillhörde, det liberala.

På vad sätt hon tillhörde sitt parti, visade hon bland annat 1895, då de konservativa med stor majoritet besegrat de liberala. Hon skriver då att hennes politiska mästare — de av Robert Peel's skola — »arbetade lika ärligt för landet, vilket parti som än härskade» och i detta sinne såg hon den verkliga statsmannastorheten: livet hade lärt henne att den, som kan samsas med sina motståndare, men ändå bevara sin ståndpunkt, säkrast vinner seger. Som en annan av sitt långa livs erfarenheter betonar hon den, att majoriteten alltid har orätt. Och ingenting betecknar bättre såväl henne själv som John Stuart Mill än först dennes ord till henne och sedan hennes ord om honom. Hon hade begärt hans råd i fråga om en bok, hon tvekade att trycka. Han svarade: »Jag kan vredgas på människor, som icke vilja

offentliggöra sina idéer, emedan de ej anse världen mogen för dem. Detta är antingen inbilskhet eller feghet. Har man funnit något man anser vara sanning, må man då i himlens namn uttala det. — — — Meddela världen de resultat du själv har nått, dina egna erfarenheter. De komma troligen att förvåna världen mer än något annat man kunde berätta den.» Efter Stuart Mills död skrev Florence Nightingale: »Han var den mest fördomsfrie man jag någonsin känt. Om sanningen kunnat segra på bekostnad av hans nederlag, då hade han varit glad att ha lidit nederlag. Nu är han död. Och hans like få vi aldrig mera.»

Allt efter som hon hann fullborda de uppgifter hon föresatt sig, blev Florence Nightingale lugnare och mildare. Hon såg icke längre sina sjuksköterskors äktenskap som ett svek mot ett heligt kall. Hon tillät sig oftare avvikelser från den mycket noggranna levnadsordning, hon måst ålägga sig för att icke besök och andra onödigheter skulle taga hennes tid från det nödvändiga kallet. Hennes tilltagande sömnlöshet beredde henne ökad tid och hon började nu åter ägna flera timmar av dygnet åt att läsa litteratur och filosofi. Hon kunde alltmer ägna sig åt personligt och brevligt umgänge med de blivande sjuksköterskorna, vilka fostrades i den av henne stiftade Nightingale-skolan, som stod i samband med det stora av henne omskapade St Thomas-hospitalet i London.

Att anpassa sina levnadsvanor efter sitt livsmål, att taga väl vara på alla medel att tjäna detta mål, att klart urskilja det väsentliga från det oväsentliga, detta är äkta levnadskonst. I denna var Florence Nightingale mästare. Intet offrades för fåfångans tillfredsställande, vare sig inom sällskapslivet eller inom det egna hemmet i London. Aldrig förr eller senare har det fun-

nits någon så över hela världen och på alla sätt hedrad kvinna. Men hon gick ur vägen för hyllningarna. »Att göra livet till en konst,» skrev hon, »är den skönaste av alla sköna konster. Få äro de, som utöva den. Jag är genom min dåliga hälsa nödgad att göra livet till en konst och att alltid ha detta i tankarna. Annars kunde jag intet uträtta.»

Hon hann leva så länge, att hon med vedervilja fick se sig själv gjord till helgon, och hon hade all möda ospard att skingra den sålunda uppstående legendbildningen och reliksamlandet. När hon blev ombedd om »reliker» svarade hon: »Mina reliker från Krimkriget äro Englands nya sjuksköterskor.» Hon tillbakavisade allt tal om sitt geni och betonade att hennes livsgärning vilade på de hos hennes kön sällsynta egenskaperna: målmedveten koncentration, uthålligt intresse och en sympati, som gick utöver det område, där kvinnor i allmänhet visa den. När Stuart Mill antog att kvinnornas insats i det offentliga livet framför allt skulle bestå i inspiration, skrev hon — med en betydlig underskattning av sitt eget väsen — nästan förargad: »Jag är viss att min egen del i administrationen varit alldeles motsatt inspiration. Den har varit resultat av hårt arbete, av en sträng skola i erfarenheter och iakttagelser, en skola sådan som få män genomgått. Under ivrigt arbete med enskildheter har jag sökt rätta de fel männen begått på grund av vad jag tror de kalla sin inspiration, men som jag kallar teorier utan grundval av praktisk erfarenhet eller tåligt personligt studium.» När jubileumsfonder och en massa andra utmärkelser tillföll henne livsverk blev hon orolig. »Vi börja bli moderna, vi måste vara på vår vakt,» skrev hon. För henne fanns ingen smärtsammare tanke än den att sjukvården för »systrarna» kunde bli ett yrke i stället för vad det

varit för henne och de av henne utvalda: ett religiöst kall. Men med mer oblida ögon än på den blott yrkesmässiga duktigheten såg hon på »de medlidsamma änglarna utan händer». »Entusiasterna i ord» framkallade hennes bitande kvickhet och »kristendom för söndagarna» var hennes avsky. »Guds rike får icke endast vara inom oss, Gud måste komma med i allt: i vår politik och vår vetenskap, vårt hemliv och vårt samhällsliv, vårt underhus och vår regering, vårt postväsen och vår brevväxling, vårt utrikesministerium och vårt indiska ministerium.» I det senare verkade hon själv under många år såsom samvete, särskilt genom sina krav på att den i Indien kroniska hungersnöden skulle avhjälpas genom ett stort bevakningssystem. Men i fråga om Indien kände hon sig som en reformator vilken, trots de ihärdigaste mödor, misslyckats. Där äro ju ännu många av hennes krav ouppfyllda. Men detta var också det enda område där hon verkat utan att genom denna verksamhet ha vunnit mark åt vad som för henne var Guds rike.

*

Hon fick de länge levandes öde att överleva ej blott alla sina kära utan även att ej ha »någon kvar med vilken hon kunde tala om de döda». Ja, hon levde så länge, att minne, syn och själsförmögenheter sveko henne. När hon, 13 augusti 1910, stilla insomnade, var livet henne icke längre kärt. Nationen bjöd henne sin högsta ärebetygelse, en grav i Westminster Abbey. Men hon hade själv begärt den enklast möjliga begravning — ja, hon hade önskat att hennes kista skulle följas till graven av endast två människor. Det blev sex av hennes »barn», som hon kallade Englands soldater, vilka buro hennes kista till vilan vid föräldrarnas sida på den lilla lant-

kyrkogården, nära det hem där hennes barndom och ungdom till stor del förflöto. Bokstäverna F. N., födelseår och dödsår är den enda gravskriften.

Själv skrev hon omedvetet sitt epitafium med dessa ord: »En människa, vars liv har skapat en stor förändring i tillvaron, så att alla fått bättre villkor än om hon icke hade levat och ett bättre, som varar evigt, som icke dör med skaparen — denna människa har levat ett stort liv.»

BERTHA VON SUTTNER.

Bertha von Suttners yttre levnadsöden innebära intet ovanligt. Hon tillhörde en förnäm österrikisk släkt, Kinsky. Hon föddes 1843 och, enligt egen uppgift, erhöi hon endast den tidens vanliga, ytliga undervisning. I hennes kretsar tänkte man sig då ingen annan framtid för en aristokratisk, vacker flicka än att först deltaga i Wiens sällskapsliv och sedan göra »ett gott parti». I tjuguårsåldern blev den firade unga flickan i tillfälle att göra ett sådant, som därtill råkade ingås av ömsesidig kärlek.

När jag första gången såg Bertha von Suttner i Wien var hon redan änka. Hon förde mig till hemmets helgedom, det rum, där baron von Suttners stora porträtt stod på ett blomomgivet ställ. Då man såg hans vackra, såväl om tankekraft som godhet talande ansikte, förstod man hans änkas ord: att hon i honom sörjde ej blott sin ungdoms make utan även sin bästa vän, med vilken hon delat alla livets högsta strävanden. Hon berättade att det var hans allvarliga, andliga intressen, som riktat hennes håg på de studier, genom vilka hon

utfyllt bristerna i sin egen bildning. Tillsammans hade de läst och utbytt tankar över alla stora frågor och gemensamt på sitt gods sökt förbättra de underhållandes villkor.

Framför allt samverkade de inom det område, där den barnlösa Bertha von Suttner fann sin livsuppgift, pacifismen. Hennes far och närmaste anhöriga hade som höga militärer deltagit i Österrikes krig under 1850—60-talet och själv hade hon redan som ung flicka börjat tänka över de krigsskildringar, hon sålunda omedelbart hörde. Men även i detta fall var det hennes man, som klarade hennes ännu endast av känslan ledda omdöme. Ur deras gemensamma studium av fredsfrågan på dess dåvarande ståndpunkt framgick Bertha von Suttners första arbete, romanen *Ned med vapnen!** Man har jämfört den verkan *Ned med vapnen* haft på fredsfrågan med den, som mrs Harriet Beecher-Stowe's bok *Onkel Toms stuga* ägde i fråga om negerslaveriets avskaffande. Båda funno den form, genom vilken en idé meddelar de många den glöd, som — då idén kommer fram i en tänkares verk — endast brukar gripa de få.

Redan i denna första bok framträdde den livsåskådning till vilken B. v. S. och hennes make gemensamt kommit, en på evolutionsläran grundad. Hon trodde aldrig på ett genom revolution framkallat fredstillstånd. Men hon var viss om utvecklingens makt att småningom omdana människor och statsordningar, när människan målmedvetet gör sig till ledare av utvecklingen. Hon hörde nämligen ej till det slag av utvecklingstroende,

* I dramatiserad form och även på biograf ofta spelad i svenska landsorten. Dessförinnan har den här varit mycket läst. Den kom ut på svenska i början av 1890-talet och bearbetades för ungdom av Zacharias Topelius' dotter. Bertha von Suttners senare större böcker — *Marthas Kinder*, *Der Maschinen-Zeitalter*, *Schach der Qual* — äro mig veterligt ej översatta. Ej heller hennes memoarer.

som mena att utvecklingen sköter sig själv. Hon visste att vi till stor del bestämma den. Hon var — ehuru på en annan filosofisk grund — lika övertygad som Florence Nightingale att människornas uppgift är att skapa mänskligheten.

Bertha von Suttner gjorde många resor, som även förde henne till Norden. Sista gången var det år när hon i Norge fick mottaga fredspriset, till vilket hon gav Nobel idén under ett deras sammanträffande i södern.

Bertha von Suttners hela väsen var den fina världsdamens, men hon älskade ej länge den värld där hon uppvuxit. Hennes åskådningar hade avlägsnat henne även från släkt och forna vänner och makarna drogo sig alltmer ifrån umgängeslivet. Efter mannens död var det ej endast hennes djupa sorg utan även hennes hälsa, som gjorde att hon sällan syntes i andra kretsar än de där hon på något sätt kunde verka för fredstanken.

*

Romanen *Ned med vapnen* är intet konstverk, men den var vägbanande som en snöplog i vinterdrivor. Ej heller B. v. Suttners senare böcker i skönlitterär form anses ha nått den äkta litteraturens höjd. Hennes största betydelse som författare ligger i hennes mångåriga arbete inom fredspressen. En del av detta arbete är nu samlat i två väldiga band, dem utgivaren med full rätt kallat *Der Kampf um die Vermeidung des Weltkrieges*. (Orell Fussli's förlag, Zürich.)

Från oktober 1892 till maj 1914 skrev hon i *Friedenswarte* de *Randglossen zur Zeitgeschichte*, dem hennes vän och medarbetare d:r Alfred H. Fried — även han Nobelpristagare — nu under ovan nämnda titel samlat och utgivit.

Den 21 juni 1914, åtta dagar före mordet i Sarajevo, dog Bertha von Suttner. Många kallade henne lycklig, emedan hon slapp uppleva »den stora besvikelse», som världskriget för henne måste blivit.

Besvikelse är i detta fall ett orätt ord. Det var under bördan av bekräftelser, hon skulle dignat. På nästan var tionde sida av de mer än tusen, de båda banden innehålla, förutsäger hon världskriget, ifall Europa ej beslutsamt valde nya politiska vägar. Det stora verk, varur hennes stämman nu åter ljuder, visar oss ett tvärsnitt genom de årtionden, som föregingo världskriget, men där medtages endast det, som berör krig eller fred. Allt som rör världshändelserna lämnar jag här åsido. Det är nog att betona, att hon i Bismarck-Moltkeandans herravälde såg djupaste orsaken till det hotande världskriget.

Med en ofta naiv optimism tolkar hon varje, om än så litet tecken till fredstankens förmån. Dess klarare tyder hon de händelser, som varslade om vad vi nu uppleva. Som ett av de ljusa tecknen såg hon att regeringarna endast vågade begära rustningsanslagen såsom »fredsförsäkringspremier» och att det var under denna suggestion parlamenten beviljade dem. Hon väntade att den växande erfarenheten om det internationella utbytets oömbärlighet skulle vinna dem för freden, vilka voro oemottagliga för humanitetens skäl, men dess mer tillgängliga för egoismens. Som det mest övertygande av dessa senare betonade hon — med den pacifistiska skola hon tillhörde — att kriget numera icke ens för segraren kan löna sig. Hon förstår att »så länge härar finnas måste militärerna längta att få utöva sitt yrke, eftersom allt levande längtar efter att sätta in sina krafter på det ändamål, för vilket de tillkommit». Hon, krigardottern, talar inga tanklösa ord om militärerna

som bödlar. Hon betonar att avrustning icke kan vara det första steget till fredstillståndet: »Borgherrarnas fejder upphörde ej på det sättet att de fyllde igen sina vattengravar och borttogo sina vindbryggor. Men de ena som de andra blevo onödiga, när landens härskare blivit starka nog att genomdriva de enskilda fejdernas upphörande.» Sammaledes blir det av ett staternas förbund till fredens bevarande man som en naturlig följd kan motse avrustningen. Så länge staterna styras enligt den övertygelsen att deras ära ej kan uppehållas, deras livsintressen icke främjas genom något bättre medel än krigets, så länge måste mellan folken samma barbariska fejdetillstånd bestå som mellan medeltidens borgherrar. Fredsrörelsens uppgift är således att skapa och organisera den offentliga meningen till fördel för ett internationellt rättssystem istället för krig. Det var åt denna uppgift Bertha von Suttner med en aldrig mattad hänförelse ägnade sitt liv.

Oavslåligt varnar hon när stridslusten svänger »brinnande facklor över Europas hus, ett hus där taket är av halm, väggarna genomdränkta med fotogen och rummen fyllda av krut». Hon ironiserar över de tomma ord-bubblorna om kriget som en Guds skickelse. Hon visar huru kriget alltid tillkommer genom en eller flera människors viljeakt; huru pressen tillverkar folkmeningen, vare sig denna är hat eller sympati för ett annat folk. Hon frågar ironiskt — vid en sådan ömhetsyra mellan tvenne folk, som förut sett kyligt på varandra — »mot vem riktar sig denna heta, ömsesidiga kärlek?»

Hon visar månad från månad — med bevis ur dagspolitiken — huru vapenfabrikernas och andra intressen — nationalism, militarism, klerikalism, antisemitism, protektionism — i alla land höllo krigsfarans facklor brin-

lande, medan fredsvännerna behandlades såsom fånar, ofta som för fäderneslandet farliga fånar, dem allmänningen svepte samman med — anarkister! De senares bomber ge gång efter annan B. v. S. anledning att fråga varför samma människor falla i raseri över en anarkist, som begår ett enstaka brott mot någon eller några människor, medan folken bevilja milliarder till de sprängämnen, som skola förstöra millioner människors liv? En fara genom vilken bombregnet kan falla ned över folken, vore väl mer värd uppmärksamhet än de par dussin anarkister, mot vilka man påkallade en »internationell sammanslutning»? Men ingen talade om en internationell sammanslutning för att upphäva den tusenfalt farligare statsliga anarkien!

Hon upphör aldrig att brännmärka den diplomatiska konst, som danar de hemliga fördrag eller finner de förevändningar, som göra krig »oundvikliga». Hon har starka ord för vansinnet i det tillstånd, där folkens väl eller ve — i och genom fred eller krig — hänger på »den sköra lina längs vilken herrar diplomater utföra sina konster». Bertha von Suttner ansluter sig till ett uttalande av lord Dufferin: »En diplomats första plikt borde vara att bevara freden, icke blott för sitt eget land utan även för alla andra land och den krigsförklaringarna åtföljande ceremonien borde vara att — vartdera av de krigförande landen vid sina gränspålar hängde sina utrikesministrar!»

Bertha von Suttner betecknar årtiondena före världskriget som de furstliga fredstalens och de fortsatta rustningarnas: varje vinter kom med trontal, där fredsviljan och det goda förhållandet till utländska makter bedyrades; varje vår medförde nya parlamentsdebatter om nya rustningar, till vilka anslagen beviljades; varje sommar gjordes ömsesidiga furstebesök med dem åt-

följande vänskapsförsäkringar och var höst kom med stora fältmanövrer, vid vilka man försäkrade sig själv — och de kära grannarna — om sin lysande krigsberedskap! B. v. S. satte först sitt fredshopp till den då unge kejsar Wilhelm, som hon ansåg nog begåvad och fantasirik för att kunna gripas av önskan att inviga ett nytt tidevarv, vars lösen icke skulle vara den gamla tanken: »Om du vill freden, så bered dig för kriget,» utan den nya tanken: »Om du vill freden, så bered freden.» Men snart inser hon att de fredstal monarkerna hålla, de artigheter de visa varandra eller varandras folk icke vila på viljan till verklig fred, utan endast på viljan att icke lössläppa kriget. Ingen statsman var framsynt nog att förvandla det latent krigstillståndet — och de bestående förbunden i fall av krigsutbrott — till ett verkligt fredstillstånd, vilande på ett nationernas samfund för fredens bevarande.

De land, från vilka Bertha von Suttner oftast kan anteckna verkliga sympatibevis för denna stora tanke, voro under 1890-talet England och Amerika, där freds-idén både i ord och handling fann stöd hos åtskilliga ledande statsmän, medan den från motsvarande håll i Tyskland och Österrike endast mötte misstro och motstånd. Men även av England och Amerika skulle hon besvikas genom boerkriget och det kubanska kriget, ehuru hon hade glädjen se en stor del av dessa båda makters folk resa sig mot krigsmakarna. Även av sitt eget lands kejsare hoppades hon ehuru förgäves initiativ till fredsberedelsen. Det blev Rysslands unge tsar, som tog första steget i avsikt att skapa ett fredsförande i stället för ett krigförande tillstånd. Men det japanska kriget visade henne att endast sådana ledare, som i hela sin politik och hela

sin livsbåskådning höjt sig till begreppet människa och frigjort sig från de fördomar, dem national- eller raskänsla ingiva, kunna dana freden. »Så länge mänskligheten ej är genomträngd av vissheten att människolivet är heligt, att folken lika litet som individerna ha rätt att döda eller tvinga andra att döda, så länge man bevarar grundsatsen om krigets — som om dödsstraffets och duellens — legitimitet, så länge förblir fredstillståndet omöjligt.» Hon såg att den anda, som utgjorde det största hindret för Haagkonferenserna, var den, som endast litar på att svärdet är blankt och krutet torrt, och som i bevarandet av ett vapentaget område ser en fråga om nationens ära och högsta livsvärden. Med andra ord: den preussiska andan.

Hon undersöker på vad sätt folken försättas i krigshypnos och hon finner en av de djupaste orsakerna vara bristen på fantasi, den fantasi, som klart ser krigets verkligheter. Krigshypnosen är en sömn, i vilken folken sjunka genom att hypnotisörerna hänga upp lysande kulor, sådana som »folkets ära och makt», »fosterlandets framtid», »hämd för lidna kränkningar». Sedan folken stirrat nog länge på dessa kulor, äro de i det tillstånd då de kunna befallas att begå vilka låga brott som helst och bortkasta vilka höga värden som helst. »Icke emedan människan är ett vilddjur,» säger hon, »för hon krig, men emedan hon ännu måste föra krig upphör hon tidtals att vara människa.»

B. v. S. hör icke till de verklighetsblinda, som ej inse att folken behöva nya uppgifter för sina växande krafter, nya områden för sin företagareanda och sin handel. Men hon vet att dessa berättigade mål kunde uppnås på det internationella samförståndets väg. Ironiskt talar hon — man ser hennes fina leende — om hur

endrättiga alla lands nationalister äro vid sitt bekämpande av internationella tankar!

Bertha von Suttner undrar över mänskligheten, som aldrig lär något av historien. Hon hade rätt till sin undran, ty själv var hon en som lärde av det förflutna och som med pietet för detta kunna förena vördnaden för det kommande. Hon förstod att utvecklingen låter det gamla länge bestå bredvid det nya. Hon förvånade sig därför icke över den långsamhet med vilken tidsmedvetandet upptog fredstanken. »Fastän automobilen är uppfunnen,» säger hon, »ha varken hästaveln, hästplågeriet eller kapplöpningarna upphört. Men vi kunna vara vissa att hästarnas kraft småningom skall ersättas av automobilens. Att som ett nederlag för skiljedomsinstitutionen peka på de fall då folken gå i krig hellre än att använda denna institution, är lika kortsynt som det vore att peka på de vagnar, vilka ännu dragas av hästar, för att bevisa automobilens oduglighet. Varje dag bringar bevis för folkens behov av fred och naturen lär oss att nya behov skaffa sig nya organ.»

Det gällde således att väcka behovet av fred. Vi veta att detta behov först nu verkligen blivit väckt genom folkens yttersta nöd men att denna yttersta nöd ännu icke gjort behovet så starkt att den tystat den nationella självhärlighetens anspråk! Fortfarande kräver denna att ingen begången orätt erkännes. Ännu ser den i eftergifter åt rättvisan ett bevis på nederlag och ännu firas segrar, som vinnas av den slags fosterländska politik, där målet helgar samvetslösheten.

B. v. S. hade stundom glädjen att påpeka tecken som visade att runt om i kulturvärlden en rättsmedvetandets solidaritet höll på att bildas. Dreyfusprocessen blev för henne som för många andra en uppenbarelse om att folken börja tvivla på att orätten är

en »inre angelägenhet», vilken icke angår något annat folk än det, som tillåter sig den. B. v. S. var viss att ur denna känsla nya begrepp om folkrätten skulle uppväxa. Ännu är denna endast några lätt överkorsade paragrafer för att regelbinda kriget. Men B. v. Suttner vet att folkrätt måste komma att betyda: alla folks rätt att vaka över varandras rätt och att nedslå all mot något folk begången orätt. Det stora ordet folkrätt blir anda och sanning först när det regelbinder freden genom en rättsordning, som uppehålls av ett folk för alla och alla för ett.

B. v. S. säger: »Det är icke i denna tankes natur, som svårigheten ligger att förverkliga den. Nej, svårigheten ligger i deras natur, som äga dess förverkligande i sin hand men som icke gå med god vilja till försöket. Så länge fredssaken beror av furstars vilja skrider den icke framåt. Furstarna sände diplomater av den gamla skolan till Haagkonferenserna och dessa satte sin ära i att låta förhandlingarna löpa ut i sanden. Ty dessa gamla diplomater hyllade ännu den nationella rovrättens moral och hatade försöken att på allvar begränsa denna rätt. Därför,» säger hon, »ljuder musiken falsk vid alla fredskonserter.»

Sammanhanget mellan den yttre och den inre politiken blev med åren alltmer klart för B. v. S. Hon ser folkens egen skuld i krigen så länge de tåla en press, som dagligen begår vad hon kallar »ljudlösa mordattentat». Den stöder de ekonomiska intressenterna i kriget, — dessa krigsintressenter, som i alla land »darra vid tanken på en tryggad fred» — militaristpartiernas krigshets, de »i sina filtofflor tassande» diplomaternas ränker och den frossar i de fördomar, som national- eller raskänslan ingiva. Men trots folkens villighet att låta sig bedragas blir B. v. S. med åren alltmer benägen

att av demokratiens seger även hoppas på fredens. För-gäves hade hon bidat »den store man, som för mänsklig-hetstanken skulle göra vad Bismarck gjort för den tyska nationalitetstanken». Nu vände hon blicken till socialis-terna, kvinnorna och deras rösträtt. Hos dessa delar av folket var visserligen den vetenskapliga pacifismen föga förstådd, men den omedelbara fredskärleken så stark, att man vid valurnorna och i parlamenten kunde hoppas på deras stöd för en åtminstone krigsavyklande politik. Men B. v. S. hemföll icke till den villfarelsen att ensamt kvinnornas och arbetarnas rösträtt vore nog för att giva världen fred. I Amerika voro kvinnorna gripna av patriotisk yra under Kubakriget, i England under boerkriget. Då drottning Victoria firade sitt 60 års regeringsjubileum beklagade B. v. S. att den längsta regenttid någon kvinna ägt inom det största världs-rike någon kvinna behärskat visade många krig, men ej en enda stor handling för freden. Hon ser sitt lands kvinnor med hänförelse ordna fester för försvaret och villigt instämma i kejsar Wilhelms tal, då han fast-slog: att den tyska kvinnans främsta uppgift icke ligger i församlings- och föreningsväsendet, icke i uppnåendet av förmenta rättigheter, utan i det stilla arbetet i hem-met och familjen, där de borde göra klart för barn och barnbarn att det endast och allenast kom an på att hava fosterlandet för ögonen och att sätta in alla krafter för fosterlandets väl! »Med andra ord,» skriver B. v. S., »att föda och uppfostra soldater.» Hon anklagade kvin-norna för deras del i danandet av nationella fördomar. Vad visste de om det land, som man i den ena tekretsen förklarade sig hata, i den andra älska? Från krets till krets förde kvinnorna de fem, sex slagord, som små-ningom förtätades till krigsvilja. »Vad är,» frågar hon, »detta 'Frankrike', 'Tyskland', 'England', om vars käns-

lor och avsikter man med sådan säkerhet ordar? Det är ett dussin regenter, ministrar, generaler och diplomater samt deras eftersnackare i press och sällskapskretsar.» Denna tanklösa vana att omtala varje folk som en enhetlig, med bestämda egenskaper utrustad personlighet, en personlighet, som kan ställas till ansvar, som handlar självständigt, som kan älskas eller hatas i klump, denna slöa vana från polyteismens tidsskede är huvudorsak till nationalhatet i alla dess former. En av dessa former är för B. v. S. särskilt vidrig, emedan den ej endast är hycklande, utan även dum, den, »att hos andra folk de intressen alltid kallas smutsiga, som hos det egna folket benämnas realpolitisk klokhet».

B. v. S. säger med djup sanning: »Det är just sådana allmänomdömen, av vilka folkmeningen i ett land bildas. Och när man sedan ber om bevis för omdömet, hänvisas till att omdömet ju är allmänt, att en känd sak är så gott som vittnad! Med andra ord: stämman åberopar sig på ekots vittnesbörd!».

Hon betonar även allmänmeningens och dess ledares — pressens — fullkomliga saknad av proportionskänsla för det viktiga och det oviktiga i tiden. Hon noterar gång på gång huru de bemödanden att förekomma världsbranden, vilka under tjugu år föregingo den, ofta ej omnämndes i världspressens ledande blad annat än i smånotisens form, medan fetstilen svällde i svarta floder så fort det gällde att uppflamma kriget! Hon insåg att ju mer mänskligheten sammanväxte, dess starkare blev allmänmeningens makt till det onda, men även till det goda: »Allt vad som nu händer inom mänskligheten utbreder sig som oljefläckar.» Så såg hon det ske i fråga om världskrigshetsen, men även i fråga om fredsviljan. Hon visste att om denna hunne organiseras, om folken nådde fram till ett federerat Europa, då funnes ej längre

möjligheten att framkalla ett krig. »Ty,» säger hon, »man kan endast framkalla det, som finnes berett. Ingen kan nu framkalla en autodafé!» Men när som helst ett krig. Varför? Emedan man nöjer sig med att säga: »Visst vilja vi avskaffa krigen, men det går inte!» Varför går det inte? Därför att de, som så tala, själva icke gå ur fläcken!

Vid det nya århundradets inträde höll hon bokslut med sitt tidevarv. På det ena kontot skrev hon allt, som tillhörde krigsandan:

Auktoritetstvång, militarism, antisemitism, nationalism, konfessionalism, våld, lögn, list och hårdhet.

På det andra skrev hon allt, som tillhörde fredsandan:

Fri forskning, demokrati, lika rätt för alla, världsborgardöme, religiös fördragsamhet, rätt, sanning, ärlighet och godhet.

Och med blicken riktad mot det nya århundradet sammanfattar hon sin, i ordets största mening kristna, tro i den enklaste — och svåraste — av alla bekännelser:

Framtiden tillhör godheten.

Ehuru Bertha von Suttner icke var en av de fredsvänner, vilka likt Tolstoy hoppas att fred på jorden kan skapas endast genom efterlevande av Jesu lära, kände hon väl sambandet mellan denna och fredstanken. Så yttrar hon på ett ställe: »Att handla för det goda, endast detta är vishet. Den negativa vishet, som endast konstaterar det onda och såsom idealistdrömmar beler hoppet om det ondas övervinnande, denna vishet förde aldrig världen en hårsbredd framåt.» Och på ett annat ställe:

»När skola folken inse att ädla mål endast kunna uppnås med ädla medel? Många hava ett gott som mål,

när de göra det onda. Men först när man beslutar sig att endast göra det goda kan det onda övervinnas.»

Än vidare:

»Den gyllene regeln: vad du ej vill att andra skola göra dig, det göre du ej dem, har även inom folken en orubblig giltighet; detta visar sig genom straffet, som alltid följer på försyndelsen.»

»Det finns en gudomlig vilja, som genomflödar världen, men vad denna vill det fullbordas i samvetena, icke i arsenalerna.»

Denna visshet gör henne ironisk mot »härarnas Gud». Han är ofta utsatt för infall sådana som detta: »När präster hålla krigsgudstjänster, får den gode Guden alltid en grundlig lektion i geografi, ty han kunde ju annars ta miste om vilket land han bör bistå.» Där hon med skäl kunnat vänta hjälpare fann hon ofta sina bittraste motståndare. Ty före som under världskriget ha de värsta nationalisterna och krigshetsarna just framträtt bland kyrkans män och ingen kan därför undra på att Bertha v. Suttner tog avstånd ej blott från kyrkans lära men från dess män.

*

Med varje nytt år av det nya århundradet ser hon flera yttringar av en vaknande »europeisk patriotism». Men känslan för fäderneslandet Europa var ännu en svag fläkt, under det nationalismen från alla hörn blåste upp till storm. Folken hälsade med hänryckning alla framsteg i krigstekniken avsedda för vattnet, jorden och luften, om vars »barbarisering» för krigets syfte B. v. S. utgav en liten skrift, där hon uttrycker sin djupa missräkning över att luftens erövring icke — som hon hoppats — blev en andens, utan en våldets vinning.

Hon ser hur man även sträcker sig efter elektriciteten — som borde blivit mänsklighetens yppersta tjänare — för att av denna göra en stor massmördare. Och dock hade redan i och med sprängämnena »våldet antagit en form, som gör att det icke mer blir åtkomligt för våldet. Detta innebär antagligen människosläktets slut eller våldets. Vi hoppas det senare.»

Med åren blev hon alltmer klarseende och vid en av sina många besvikelser uttalade hon det gripande ordet: Låtom oss bekänna oss till vår sorg.

»Kulturvärlden driver mot sitt omedvetna självmord,» skrev hon redan fjorton år före världskriget. Hon hör fackmännen bele »flitiga freds-Bertas» och andras förutsägelser: att kriget nu tekniskt blivit sådant att det ej längre kan fylla sitt ändamål; att nästa krig måste bli gräsligare än något föregående; att det för alla parter skulle bli ruinerande och att det måste utmyнна i allmän hungersnöd. Hon förutsåg även vad vi nu se bekräftas: att i nästa krig soldaterna komme att bli de, som hårdast fördömde kriget.

Hon talade utan att förtröttnas. Men hon vet »att inga ord kunna besegra de nationalistiska fördomar, som fått dogmens styrka». Hon betonar — vid Messina- och Titanicolyckorna — att människorna nu börja känna sig solidariska med sina medmänniskor då dessa förödas genom naturkatastrofer, medan samma människor, drivna av nationalismen, ännu med tillfredsställelse beräkna den förödelse av människoliv, som varje nytt förstörelseverktyg skall framkalla!

Under dessa förhållanden fann hon det naturligt att freden icke kunde beredas, ty mordvapnen äro icke ändamålsenliga verktyg för denna:

»Verktyget måste ju överensstämma med det, man vill utföra. Den, som vill spela violin, skaffar sig inte

en svarvstol och den som vill elda, tänder ej på en Stradivarius. Men,» säger hon, »tänkandets logik griper snabbare och vidare omkring sig än händelsernas.» Medan ledarna ännu uppehöllo krigstillståndet som det ändamålsenliga medlet för folkets bestånd och maktillväxt, blev manskapet alltmer klarseende i fråga om krigets oändamålsenlighet. Hon ser den växande antimilitarismen och säger regeringarna att det endast finnes ett sätt att bekämpa antimilitarismen, nämligen att slå in på pacifismens väg. Hon varnar för världskriget, emedan dess följd måste bli att lössläppa revolutionen nerifrån, revolutionen, »som blott är andra ledet i våldsdådens kedja. Ty den är upproret mot de våldsdåd, man först begår mot folken.» Isynnerhet våldet att driva dem i krig. Gång efter annan ställer hon dessa frågor i rätta läget med ord som dessa:

»Vapenmakt får icke hava annat ändamål än att skydda dem, som våldföras och tillbakavisa de som våldföra. 'Politik' står ännu i motsats till detta krav. Först när politiken blivit etisk kommer denna motsats att upphävas.» Hon deltog i båda Haagkongresserna men lämnade dem djupt besviken, emedan hon där möttes av den stämningen att kriget icke kan avskaffas, endast humaniseras. »Detta tal,» säger hon vid ett tillfälle, »för tanken på en berömd kriminalist, som förklarade, att tortyren alls icke bör förkastas, man bör endast tortera mänskligt!» — — — »Kriget kan icke humaniseras — — — Man står inför val: humanitet eller krig. Det tjugonde århundradet måste välja.»

*

1912 blev Bertha von Suttner inbjuden till Förenta staterna, där de förenade kvinnoklubbarna önskade av

hennes få svar på frågan: »Vad kunna kvinnorna göra för att främja världsfreden?» Hon höll en mängd föredrag och uppträdde även på ett stort möte, ordnat av de amerikanska rösträttskvinnorna. Hon talade där tillsammans med Jane Addams och mrs Chapman Catt och såväl från detta möte som från många andra håll erhöll hon starka intryck av att fredstanken ägde god jordmån i den nya världen. Hon fann att den numera hade stöd även i det växande nitet för rashygien. Ty man insåg det meningslösa i att söka frambringa ett allt bättre nytt släkte om den manliga delen av detta släkte alltjämt måste hemfalla åt kriget. I Förenta staterna fann hon att den nya världsåskådning, som utesluter kriget, började »förtäta sig till politiskt program». Hon vände därför åter till Europa med hoppet att det initiativ till en fredens organisation, som hon förgäves väntat från Europas regenter, kunde komma från Amerika. Som ett stort tecken i denna riktning nämner hon att den nyvalde presidenten Wilson mottog hederspresidiet för den amerikanska freds- och skiljedomsföreningen. Hon såg även att Förenta staternas konstitution gjorde det lättare att där förstå den sanning, Europa ännu ej ville mot-
taga:

»I vår tid äro staterna hänvisade till varandra och detta sakförhållande måste med nödvändighet förbättra moralen i det mellanfolkliga umgänget.»

*

Då Bertha von Suttners vänner och meningsfränder 1913 firade hennes sjuttioårsdag var hon ännu frisk och verksam. Efter det skede av förlamande sorg, som följt på hennes mans död, hade hon haft ekonomiskt brydsamma år att genomleva. Makarnas förmögenhet

var aldrig stor och när det gällde idéer — t. ex. förbättringen av deras underhavandes förhållanden och fredssaken — hade de varit ovist frikostiga. B. v. S. förstod icke sparsamhet eller organisation av vardagslivets förhållanden. Hon hade stora svårigheter att reda sig i de dagliga bestyren, innan en trogen väninna frigjorde henne från många av dessa omsorger.

Denna väninna — grevinnan v. Poetting — var själv ensam och ägde ett anspråkslöst oberoende. Hon fann sin uppgift i livet vara att befria sin väninna från omsorgen om de alldagligheter, som blevo denna övermäktiga. Hon följde vanligen B. v. S. på dennas föreläsningsresor och såg efter att föreläserskan ej kom på orätt tåg eller reste förbi sin station. Det var dock mycket mer än vardagslivet, som Hedvig v. Poetting underlättade för sin väninna. Med full förståelse och sympati omfattade även hon fredsidén och Bertha v. Suttners motgångar som glädjeämnen blevo därför hennes egna.

Under sina sista levnadsår såg B. v. S. huru världskriget med allt kraftigare fångarmar drog till sig miljonerna, uppfinningarna och folken. 1914 får hon genom bondetåget i Sverige anledning till den vemodiga anmärkningen »att den patriotiska paniken spritt sig även till Sverige». Hon betonar att detta gjorde henne så mycket mer ont som hon — efter den fredliga lösningen av unionskonflikten — sett upp till Sverige som ett föregångsland i fråga om det folkförnuft, som slutligen skall skapa fredstillståndet. Hon beklagar att folket i Wien vid sitt morgonkaffe fått läsa sådana militärberäkningar som den, »att den lyckade borggårdskuppen skulle ställa Sverige väl rustat vid Tysklands sida i det blivande kriget och att de 250,000 serber, som tsaren

kunde räkna på, kunde väl uppvägas av de 250,000 svenskarna!»

B. v. S. läser nu allt oftare i krigspressen, att blotta talet om avrustning är en fara, och detta ger henne anledning till det ironiska infallet, att de konservativas bön icke är Fräls oss ifrån ondo! utan Bevara åt oss det onda!

Allt jämt får man höra, att fredsidéerna endast äro till för »gamla kvinnor och degenererade män». Och på de sista bladen av den stora bok, i vilken hennes största livsarbete är nedlagt, meddelas följande tilldragelser:

Det alltyska förbundets kvinnoavdelning hade hållit en försvarsfest i Berlin. Bland annat uppfördes där en parodi på fredsidén. Tidningarna berömde den kvicka satiren, där den godmodige tyske Mickel tappert gör sig fri, sedan han varit nära att bedragas av en »världsborgmästare» och dennes dotter Kosmopolinchen samt av sina listiga grannar. Ett referat säger: »De kraftiga slängarna träffade även det utopistiska fredsskriande, som upphäves av den outtröttliga Bertha von Suttner, vilken uppträdde i pjäsen som gråtmild värdinna på värdshuset Zum Völkerfrieden.» Allt oftare lästes i pressen varningar för fredsfantasterna eller som man nu kallade dem, fredshetsarna. Det sista B. v. S. antecknar i denna riktning är ett tal av general Falkenhayn, där han ordade om »den demon, som sökte undergräva det tyska folkets kraft att försvara hem och härd och de ideal, som sedan århundraden fyllt tyska hjärtan». Denna demon var den vitt utgrenade, oklara internationalismen. »Men,» fortsatte han, »den sunda och friska ungdom, som har nationella känslor och tankar, utskrattar lyckligtvis de falska profeterna för en internationell för-

brödring på bekostnad av det egna fäderneslandet.» Bertha v. Suttner skriver med anledning härav:

»Vi ha således inga ideal. Må vi minnas detta och låta oss utskrattas av den sunda och friska ungdomen.» Med dessa vemodiga ord slutar den stora boken, som framtiden kommer att räkna bland de profetiska.

*

Intill det sista bekräftade hon med sitt liv sin visshet: »För att framträda på ett uppseendeväckande sätt behöves endast intelligens, men för att hålla ut fordras mera, nämligen karaktär och ryggrad.»

Under de sista veckorna av sitt liv var hon fylld av tanken på den stora världsfredskongressen, som skulle hållas i Wien under augusti 1914. Hon var full av iver för densamma, ehuru hon fruktade att hennes nu svaga krafter skulle brista under arbetsbördan. Endast några dagar efter att en krets av femton vänner och meningsfränder antvardat Bertha von Suttners stoft åt eldbegängelsen inträffade de händelser, som förvandlade Wien från den plats, där världsfredskongressen skulle hållits, till den, från vilken »den världskriget tändande gnistan — noten till Serbien — utsändes», enligt österrikaren Viktor Adlers ord. Strax efter krigsutbrottet klagade en tysk över den fosterlandskänslan sårande åsynen av Ned med vapnen i ett boklådsfönster och när 1916 Bertha von Suttners här belysta stora verk utkom, blev det förbjudet i Tyskland-Österrike. 1917 blev det frigivet. Man hade antagligen insett det orimliga i att förbjuda en bok, vars alla grundtankar återfunnos i — Czernins första freds- och avrustningsprogram!

Bertha von Suttner hade klagat över att rege-

ringarna sakna fantasi och andlig vingkraft — och därför voro ur stånd till storsinta beslut — samt överallt stodo ett stycke efter tidsandan. Hennes landsman är bland de få ministrar, som visat en blixst av den framsynta fantasi hon hos hans likställda så ofta saknat. Tyvärr var ljusningen kort.

Det lysande sällskap av »damer i strålände toaletter och herrar i stor uniform», som vårvintern 1914 i Berlin dansade för försvaret och skrattade åt fredstanken, dansar och skrattar icke längre. Kvinnorna vandra i tårarnas dal, männen ligga i sina gravar. Den bästa delen av den manliga ungdom, som gravarna icke slukat, står nu fylld av de idéer, dem general Falkenhayn för fyra år sedan hoppades de skulle utskratta!

Världskriget, som Bertha von Suttner av all sin själs krafter motarbetade, kunde icke användas, eftersom ingen härskare ville knäsetta de tankar, dem världskriget nu gjort till allmän egendom. Först kriget blev hennes stora bundsförvant i kampen mot kriget. Så skulle hennes livs visshet bekräfta: »Förtvivlan är icke tillåten för framtidens stridsmän. De veta att folkens krigsraseri är övergående, men att de krafter, som arbeta på mänsklighetens förädling, äro ständigt verkande. De gå sin gång säkert som de eviga stjärnorna även när de för ögonblicket äro fördunklade.»

I Gothas eldbegängelsehall står ännu Berta von Suttners enkla urna. Först då världskriget är slut kommer den att jordfästas under en åminnelsefest till ära för den kvinna, som gjorde mer än alla världens övriga kvinnor tillsammans för att använda det.

Det skönaste öde som kan varda en idealist till del, är att uppleva segern för den idé, åt vilken han givit sin själ och sitt verk. Men det största ödet är deras, som, ehuru de visste att de aldrig skulle uppleva segern, dock under hån och lidande in i döden offrade sig för densamma. Bertha von Suttners vänner önskade henne den skönare lotten. Men livet beskärde henne den större. Och därför kommer hon in i sena tider — då fredstanken blivit känsla, vilja och handling inom mänskligheten — alltjämt att lysa med morgonstjärnans vita ljus.

Såväl vid framställningen av Florence Nightingale som av Bertha von Suttner äro massor av enskildheter utelämnade. Här har icke ens kunnat nämnas de betydande medarbetare, utan vilka den engelska idé-giverskan ej fått uppleva sina idéers världsframgång. Lika litet kunde här framdragas alla de stora föregångare och samtida, för vilka Bertha von Suttner blev idéspriderska. Båda erkände sin tacksamhetsskuld till männen. Båda klagade över kvinnornas slöhet, Florence Nightingale ofta orättvist, Bertha von Suttner med full rätt. Ty först ur kvinnorösträttens samlade skaror fick hon från sitt eget kön ett starkt återsvar på sitt rop till kvinnorna att förena sig i kriget mot kriget. Ofta framhöll Bertha von Suttner — men förgäves — att hur välsignelsebringande Röda korset än är så länge krig finnes i världen, så borde kvinnorna ej stanna vid bemödandet att rädda krigets offer, utan framför allt sammansluta sig för att upphäva krigets offerväsen. Var dag av världskriget har — genom Röda korsets hjältedåd och kärleksverk — belyst storheten i Florence Nightingales livsbragd. Var timme under världskriget bekräftar Bertha von Suttners profetior. Och med varje

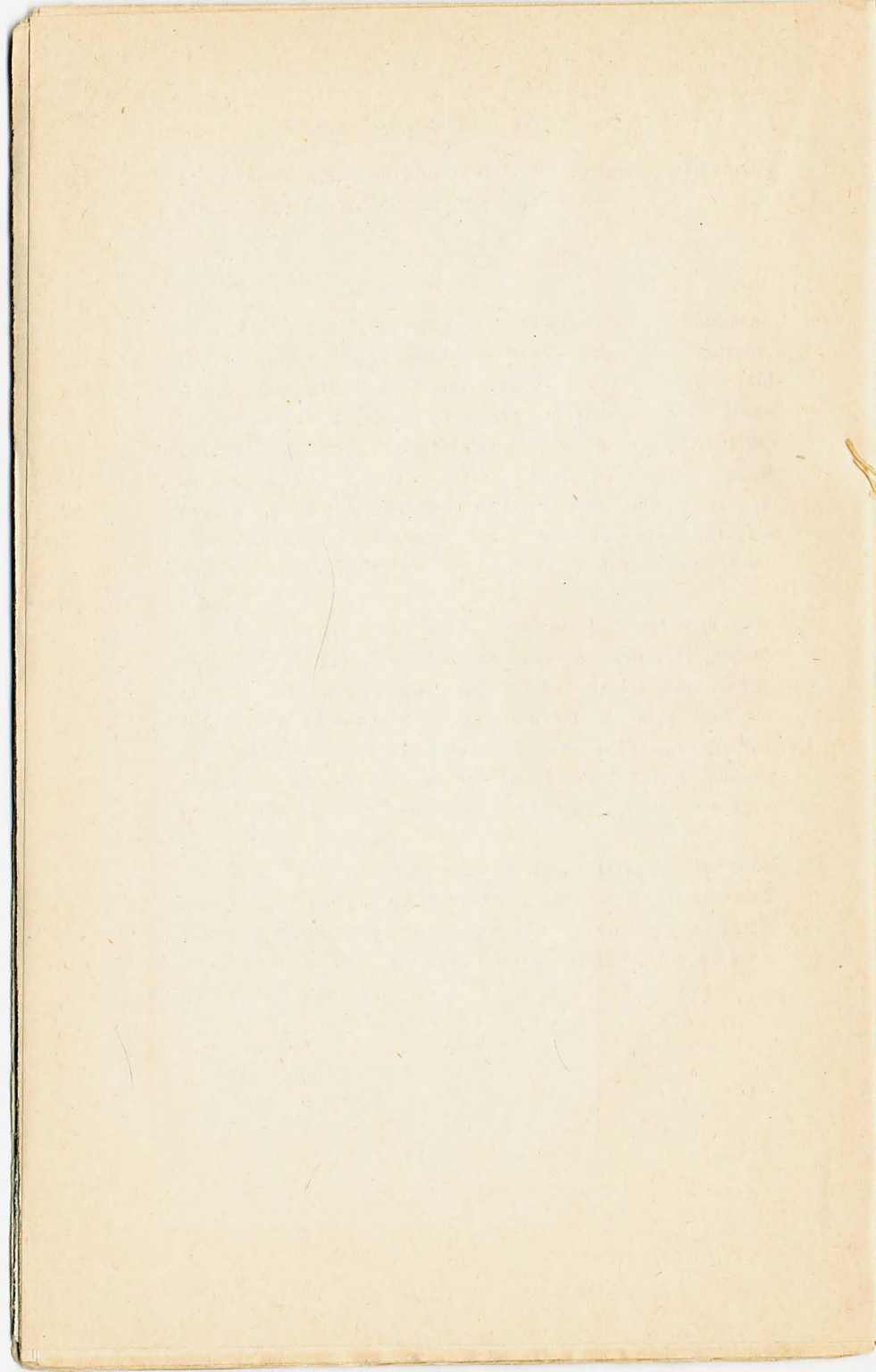
är vi leva efter världskriget skall hennes förkunnelse allt klarare bevisa sin sanningshalt.

*

Medan jag genomplöjde de båda väldiga böckerna om Florence Nightingale och av Bertha von Suttner, kände jag att inga kvinnogestalter just i denna tid ha mer rätt att framträda för än dessa båda. Huru många unga och gamla kvinnor ha ej under världskriget »hatat» England eller »hatat» Tyskland, i blind ovetenhet om det ena eller andra folkets innersta väsen eller i svart otacksamhet mot vartderas omätliga insatser i världskulturen och därmed i deras egen bildning!

I och med dessa båda kvinnor ger det ena som det andra landet det yppersta, som kvinnokraft verkat mot kriget, mänsklighetens största olycka och skam. Högt över det stridsvimmel, inom vilket deras folk stå som dödsfiender, räcka dessa länders två stora döttrar varandra handen såsom medborgarinnor i det andens rike, där människorna småningom skapa mänskligheten.

Den enas som den andras livsgärning är en skön bekräftelse på ett stort tröstens ord, som en engelsk biskop uttalat: Den ena generationens ärliga strävan blir nästa generations säkra besittning.

75. Om skidor och skidloppning av doc. L. A. Jägerskiöld. 2:a illustr. uppl.
76. Om insjöfisket och insjöfiskaren av Carl Cederström. 2:a uppl.
77. Skönhet för alla av Ellen Key. 5:e uppl.
78. Om arbetarnas konsumtionsföreningar av G. H. v. Koch. 3:e uppl.
79. Några ord om Berzelius av prof. H. G. Söderbaum. 2:a uppl.
80. Om stjärnnornas natur av fl. dr N. V. E. Nordenmark. 2:a uppl.
81. Olika slag av fortplantning inom djurriket av L. A. Jägerskiöld. 2:a uppl.
82. Om lapparna i Sverige av prof. K. B. Wiklund. 2:a uppl.
83. Vad bör Pettersson kalla sig? En bok om släktnamn av K. Trotzig. 2:a uppl.
84. Renlighet och frisk luft av prof. Hjalmar Ohrvall. 3:e uppl.
85. Om skogsodling av G. v. Paykull.
86. Sagoskalden Hans Christian Andersen av H. Lindgren. 2:a uppl.
87. Det svenska språket i Amerika av fl. dr Gustav Andreen.
88. Om fosterutvecklingen av prof. J. Aug. Hammar. I. 2:a uppl.
89. Om fosterutvecklingen av prof. J. Aug. Hammar. II. 2:a uppl.
90. Victor Hugo av Rich. Steffen.
91. Ur bokens historia av H. Schück. 2:a uppl.
92. Vår bokhandels barndom av H. Schück.
93. Författningsstriden i Finland av red. Valfrid Spångberg.
94. Människans inälvsmaskar av J. Erikson.
95. Om individualitetens betydelse för det allmänna bästa av John Stuart Mill.
96. Fornskandinaviska upptäcktsfärder av Karl Ahlénius.
97. Ur de djurfångande växternas liv av lektor K. Starbäck.
98. Råd och anvisningar till Sverges insjöfiskare av dr C. Cederström.
99. Fredsrörelsen på 1890-talet av Anna B. Wicksell.
100. Adolf Hedin av V. Spångberg. 2:a uppl.
101. Om värden av späda barn av stadsläk. K. v. Post. 4:e uppl.
102. Om villkorlig dom av A. Rydén.
103. De engelska rösträttsreformerna av Gustaf Sjösteen.
104. Träldomen i Norden av E. Sommarin. 2:a uppl.
105. Vår kropps egna skyddsmedel mot bakterier av A. Stecksén.
106. Gustaf Frödings skaldskap av doc. Ruben Gison Berg. 3:e uppl.
107. Den svenska arbetareskyddslagstiftningen och yrkesinspektionen av jur. kand. G. Stjernstedt.
108. Anders Fryxell av J. Bergman.
109. Allianser mellan arbetare och arbetsgivare av prof. K. Wicksell.
110. Om folkbibliotek av A. Steenberg.
111. Bad är hälsa av dr R. v. Post. 2:a uppl.
112. Runeberg av prof. O. Sylvan. 2:a uppl.
113. Rättigheter och skyldigheter gentemot statskyrkan av juris. kand. Georg Stjernstedt. 2:a uppl.
114. Striden om den danska statsförfattningen 1866–1901 av P. Munch.
115. Rygradsdjurens närmaste förfäder av fl. lic. L. G. Andersson.
116. Handledning vid elementära dissectioner. I. Däggdjuren av prof. J. Aug. Hammar. 2:a uppl.
117. Råd och anvisningar beträffande hönsens skötsel av Joh. Byman. 2:a uppl.
118. De veneriska sjukdomarnas betydelse av prof. E. Welander. 2:a uppl.
119. Åkerjorden av A. G. Kjellgren.
120. Om läsning av Georg Brandes. 2:a uppl.
121. Om anstaltsvård av sinnessjuka av prof. Frey Svensson.
122. Ett modernt renhållningssystem av dr R. v. Post. Med 22 fig.
123. Regeringsformen av C. G. Bergman.
124. Skrätvägen av E. Sommarin.
125. Det skönas problem av Rich. Bergh. 2:a uppl.
126. De i Sverige i stort odlade kulturväxterna av A. G. Kjellgren.
127. Kort översikt av vårt livförsäkringsväsende av S. v. Sneider.
128. De smittosamma sjukdomarna och hemmen. I. Av dr R. v. Post. 2:a uppl.
129. Socialiststaten och nutidssamhället av prof. Knut Wickell. 2:a uppl.
130. Handledning vid elementära dissectioner. II. Fåglarna av prof. J. Aug. Hammar. 2:a uppl.
131. Ett hem, dess byggnad och inredning av arkitekt R. Östberg. 4:e uppl.
132. De smittosamma sjukdomarna och hemmen. II. Av dr R. v. Post. 2:a uppl.
133. Språkforskningens strid mot gällande dogm av H. Ahmquist.
134. Nordisk folktro och fornordisk religion av prof. H. Schück. 2:a uppl.
135. Carl Larsson av G. Nordensvan. 2:a uppl.
136. Bruno Liljefors av Tor Hedberg. 2:a uppl.
137. Anders Zorn av Tor Hedberg. 2:a uppl.
138. Naturminnesmärken och naturskydd av prof. Rutger Sernander.
139. Tänderna och deras vård av tandläkare Alb. Lenhardsson. 2:a uppl.
140. Henrik Ibsen av T. Engelqvist. 2:a uppl.
141. Om rudimentära organ hos människan som bevis för hennes ursprung av prof. Hj. Ohrvall. 2:a uppl.
142. Första kammarerna i Sverige och andra länder av V. Spångberg.
143. Det internationella hjälpspråksproblemet av fl. dr H. B. Goodwin.
144. Kommunal rösträtt i Sverige av fl. kand. E. Jön Thulin. 2:a uppl.
145. Kommunal rösträtt i utlandet av fl. kand. E. Jön Thulin.
146. Våra vanligaste främmande ord med uttall och förklaring av doc. O. Östergren. 4:e uppl. Dubbelhäfte. Pris 1 kr.
147. Om lösningar. Ett kapitel ur den moderna kemien av G. Starck. 2:a uppl.
148. Kristendom och moral av prof. Edv. Westermarck. 2:a uppl.
149. Religion och magi av prof. Edv. Westermarck.
150. Jordreformen av Sven Brisman.
151. Vattnet av fl. kand. H. Sandqvist.
152. Massornas själsliv och andlig smitta av prof. B. Gadelius. 2:a uppl.
153. Om besatthet och talande med tungomål av prof. B. Gadelius. 2:a uppl.
154. Sinnessjuka och sinnessjukvård av prof. B. Gadelius.
155. Förbrytaren och samhället av prof. B. Gadelius.
156. De gammaltestamentliga böckernas tillkomst av prof. H. Schück. 2:a uppl.
157. Den israelitiska litteraturens utveckling av prof. H. Schück.

158. Telegrafering utan tråd av civilingenjör *Nils Grenander*. 2:a uppl.
159. Kyrkan och prästen enligt Sveriges tidigaste lagar av fil. dr *Arnold Bratt*.
160. Jesu liknelser av doc. *Sven Lönborg*.
161. Paulus av doc. *Sven Lönborg*.
162. Fredsrörelsen och kulturen av *E. Key*.
163. Språk i språket av *Gustaf Cederschiöld*. I. Översikt av stilarna. 2:a uppl.
164. Språk i språket av *Gustaf Cederschiöld*. II. Stilgranskning. 2:a uppl.
165. S. A. Andrée. En levnadsteckning.
166. Charles Darwin av lektor *Gottfrid Adlers*. 2:a uppl.
167. Om kycklingens utveckling i ägget av prof. *J. Aug. Hammar*.
168. Flygmaskinen av *T. Ångström*. I.
169. Flygmaskinen av *T. Ångström*. II.
170. Lärarn om befolkningen av prof. *Knut Wicksell*.
171. Michelangelo Buonarroti av *L. Lundh*.
172. Om hembygdsforskning av folkskollärare *N. Edberg*.
173. William Shakespeare av prof. *Erik Björkman*.
174. Bibel och Babel av doc. *David W. Myhrman*.
175. Ur grävsteklarnas liv av lektor *Gottfrid Adlers*.
176. Instinkt och förståndehandlingar bland grävsteklar av lektor *Gottfrid Adlers*.
177. Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom av riksantikvarien *Oscar Montelius*. I. Äktenskap genom rov; äktenskap genom köp.
178. Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom av riksantikvarien *Oscar Montelius*. II. Äktenskap genom gåva; kvinnans nuvarande ställning.
179. Till Gustaf Frödings minne av *Torsten Fogelqvist*.
180. 1809 års revolution av prof. *Nils Edén*. I. Revolutionens förhistoria.
181. 1809 års revolution av prof. *Nils Edén*. II. Gustav IV Adolfs avsättning.
182. August Bebel. En biografisk studie av *H. von Gerlach*.
183. Tusen nätter och en natt eller Den arabiska sagosamlingen av *David W. Myhrman*.
184. Hedvig Charlotta Nordenflycht av *Yngve Östergren*.
185. De viktigaste knutarna. En handledning för sjöfolk, fiskare, scouter m. fl. av *Hj. Öhrvall*.
186. Charles Dickens av *Ida B. Goodwin*.
187. Våra vanligaste folkvisor av fil. lic. *Sixten Belfrage*.
188. Fredrika Bremer av fil. lic. *Sverker Ek*.
189. Verne r. Heidenstam av *Göran Lindblad*.
190. Adalen o. Norrlandsfrågan av *O. Bucht*.
191. Norrländskt skogsliv av *Otto Bucht*. I.
192. Norrländskt skogsliv av *Otto Bucht*. II.
193. Svensk enighet. Tal av *Henrik Schäck*.
194. Beethoven av *Karl-Erik Forsslund*.
195. Mozart av *Karl-Erik Forsslund*.
196. Det offentliga talandets konst av *Odal Ottelein*. I. Innehåll och form. 2:a uppl.
197. Det offentliga talandets konst av *Odal Ottelein*. II. Talaren och auditoriet. 2:a uppl.
198. Ernst Ahlgren av *Mathias Feuk*.
199. Svensk nationalitet i Finland av rektor *Erik Hornborg*.
200. Om det svenska rikets uppkomst av prof. *Otto von Friesen*.
201. Marcus Aurelius och hans tid av prof. *Einar Löfstedt*.
202. Om dövstumhet och dövstumundervisning av dövstumlära *L. M. Ingvarsson*.
203. Den kommunala rösträtten av fil. dr *David Bergström*.
204. Ärligheten och dess lagar av *Ejnar Malmberg*.
205. Om realism och idealism av *Friedrich von Schiller*. Inledning och övers. av *Johan Nordström*.
206. Erasmus av Rotterdam. En studie av *N. Bergius*.
207. Den nytestamentliga textens ursprungliga form av prof. *Jour A. Heikel*.
208. Hellenisk utvandring i forntid och nutid av prof. *Sam Wide*.
209. Om konkurs av juris kand. *Yngve Östergren*.
210. Platons livssyn av *N. Bergius*.
211. Minnesord över Karl Staaff av advokat *B. H. Drakenberg*.
212. Tal vid minnesstoden över Ernest Renan av *Anatole France*. Övers. av bibl. H. J. Lundgren.
213. Ballonger och luftskepp av *Tord K. Ångström*.
214. Reformation och renässans av prof. *H. Schäck*.
215. Den folkliga föreläsningen. I. Mål och medel av lektor *Odal Ottelein*.
216. Den folkliga föreläsningen. II. Form och utförande av lektor *Odal Ottelein*.
217. Två föregångskvinnor i kriget mot kriget av *Ellen Key*.
218. Ärlighetsforskningens resultat tillämpade på människan av fil. dr *H. Federley*.
219. Lord Byrons liv och diktning av prof. *Erik Björkman*.
220. Den svenska olycksfallsförsäkringen enl. lagen d. 17 juni 1916 av jur. o. fil. kand. *Tage Östergren*.
221. Döpet och nattvarden av lektor *H. Petrini*.
222. Författningsfrågan och valproblemet i dansk belysning av red. *Einar Rosenborg*.

Skrifterna säljas även inbundna i band; varje band innehållande i regel 8 häften. Hittills ha utgivits band I—XXV (nr 1—206).

Skrifterna redigeras av en av Studentföreningen Verdandi årligen vald Småskriftskommitté, bestående av fem medlemmar. Under 1918 utgöres kommittén av: *Anton Blanck*, docent, Uppsala, *Torsten Fogelqvist*, redaktör, Stockholm, *Otto v. Friesen*, professor, Uppsala, *Rutger Sernander*, professor, Uppsala, och *Hj. Öhrvall*, professor, Uppsala (redaktör).

Återförsäljare erhålla goda villkor och antagas, även på obetydliga platser, om anhållan därom göres hos *Verdandis Småskriftskommitté, Stockholm*.

Verdandis småskrifter säljas i alla boklädor.

A 123:3